

OTDK-DOLGOZAT

Borgström Dániel Alexander

2013

**Számviteli csalások és következményeik az USA-ban a piaci válságok
idején**

**Accounting frauds and their effects in the USA during the time of
market crisis**

Borgström Dániel Alexander

Kézirat lezárva: 2011. március 26.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	1
1. Mi a számviteli csalás, gazdasági válság?	5
2. Számviteli csalások a gazdasági válságok idején.....	8
2.1. Ivar Kreuger, a „Gyufakirály”	9
2.1.1. Kreuger & Toll	9
2.1.2. A Kreuger csalás és a világgazdasági válság következményei	13
2.2. Worldcom.....	14
2.2.1. Worldcom és a dot-com válság.....	14
2.2.2. Sarbanes-Oxley Act	18
2.3. Lehman Brothers	20
2.3.1. Repo 105/108	21
2.3.2. Dodd-Frank Act.....	26
Összegzés	29
Irodalomjegyzék.....	34
Mellékletek	I
1. Melléklet: A számviteli technikák számszerűsíthető hatásai a Worldcom működési költségeire	II
2. Melléklet: A számviteli technikák számszerűsíthető hatásai a Worldcom eredményére	III
3. Melléklet: Egy Repo 105 tranzakció lebonyolítása a Lehman Brothers-nél	IV

BEVEZETÉS

Napjainkban, a 21. század első évtizedét követően elmondhatjuk, hogy egy olyan Világban élünk, ahol a földrajzi, társadalmi, politikai, és főképp gazdasági határok mindinkább elhalványulnak és összemosódnak. Az információk gyors áramlása, a globális szintű kommunikáció és a világgazdaság fejlődése bár sok pozitívummal jár, mégis egyúttal sebezhetővé is tette Világunkat a nemzetállamok között fennálló szoros egymásrautaltság következtében. A nemzetek között fennálló összetett kapcsolatok, melyek lehetnek politikai vagy gazdasági jellegűek, esetleg mindkettő, azt eredményezik, hogy az időszakosan felmerülő gazdasági válságok globálissá válnak, azaz egyes nemzeti szintű gazdasági recessziók erőteljesen kihathatnak az egymással kapcsolatban lévő országokra, régiókra, sőt akár kontinensekre is.

A nemzeti eredetű piaci válságok nemzetközivé válása, csak az egyik meghatározó jelensége a 20. és 21. századnak. Ahogy a globalizáció hatására fokozatosan szűnnek meg a földrajzi határok, úgy a különböző vállalatok is egyre inkább továbbterjeszkednek saját nemzeti határaikon túl, és olykor hatalmas nemzetközi konglomerátumokká fejlődnek ki. E hatalmas vállalatok sikeres működéséhez különböző érdekeltségek kötődnek, mint például az Állam, befektetők, munkavállalók stb. Ebből kifolyólag egy esetleges összeomlás komoly politikai, gazdasági és társadalmi problémákat okozhatnak nem csak egy országnak, de számos nemzetállamnak egyszerre.

A 20. században, az első világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok (USA) lett ennek a liberális és egyre szorosabb nemzetközi kapcsolatokon alapuló piacgazdaságnak az egyik legerősebb képviselője, továbbá rohamosan fejlődő reál-és pénzpiacai a világgazdaság egyik domináns szereplőjévé tették, az amerikai nagyvállalatok pedig gyorsan terjeszkedtek a különböző nemzeti piacokon. Az USA gazdaságának nagysága, komplexitása, és az 1900-as évek *laissez-faire* jellegű irányítása” (Clikeman, 2009, p. 21.) megnyitotta a kapukat azok előtt, akik manipulációval és megtévesztéssel, a szabályozási környezet hiányosságait kihasználva, nagy jövedelemre akartak szert tenni, és ebből kifolyólag rendszeresen követtek el pénzügyi, számviteli jellegű csalásokat. A csalásokat azonban sokszor azok a nemzetközi nagyvállalatok követték el, melyek működése jelentős hatással volt a gazdasági környezetre.

A 21. század első tíz évében szintén számos pénzügyi, számviteli botrány került leleplezésre az USA-ban (pl. Worldcom, Enron, Bernie Madoff, Lehman Brothers), melyek egytől egyig megrázták a teljes világgazdaságot a nemzetek közti erős gazdasági összefonódás következtében. Bár a bűntettek elkövetéséhez és elrejtéséhez gyakran valamilyen számviteli technikát alkalmaztak az elkövetők, mindazonáltal nem szabad figyelmen kívül hagyni a csalások bekövetkezésének idején fennálló gazdasági és szabályozási környezetet sem. Kutatómunkám alapján ugyanis azt a következtetést vontam le, hogy az időszakosan kialakuló piaci „buborékok” és a szabályozási hiányosságok összekapcsolhatóak a különböző pénzügyi, számviteli csalásokkal. Míg a szabályozási környezet gyengeségei gyakran ösztönző hatással voltak a különböző, eltérő motivációkkal rendelkező elkövetőkre, addig a párhuzamosan kialakuló válságok felszínre hozták ezeket a csalásokat, azáltal, hogy az elkövetők a megváltozott környezeti feltételek miatt már nem tudták tovább folytatni törvénytelen tevékenységüket. Természetesen vannak olyan esetek is, amikor maga a válság idéz elő olyan hatásokat egy vállalat működésében, melyek végül egy csalás kialakulásához vezethetnek.

A 2008-ban csúcspontját elérő pénz- és lakáspiaci világválság azt eredményezte, hogy a piaci környezet negatív hatásait mérsékelni kívánó vállalkozások közül sokan olyan módszerekhez, technikákhoz nyúltak, melyek vagy nyíltan szabályellenesek voltak, vagy a szabályokban lefektetett feltételeknek csak felszínesen feleltek meg, és ezt kihasználva igyekeztek leplezni gazdasági teljesítményük erősen csökkenő trendjét. A válság kitörését követő vizsgálatok bebizonyították, hogy az utóbbi eset volt megfigyelhető a világ egyik nagy múltú és meghatározó befektetési társaságánál, a *Lehman Brothersnél*, ahol a 2008-as őszi összeomlását megelőző negyedévekben rendszeresen, több milliárd \$ értékben manipulálták a közzétett kimutatásokat egy speciális számviteli technika alkalmazásának köszönhetően, melyet a vállalaton belül csak Repo 105-nek hívtak.

A piaci válság és a gazdasági csalások kapcsolatát, azonban nemcsak a Lehman esetében figyelhetjük meg. Hasonló jelenségről számolhatunk be az 1920-as évekből, a *Kreuger&Toll* botrány és az 1929-es világgazdasági válság kapcsán, vagy a 2000-es évek elején, a „dotcom buborék” kipukkadásával felszínre került Worldcom és Enron csalások esetében. A válságok idején felszínre került csalások különösen nagy károkat eredményeztek a befektetői társadalomnak, mivel a nemzetgazdaságokon átívelő negatív piaci hatások a széles befektetői körrel rendelkező legnagyobb vállalatokat arra ösztönözhetik, hogy elrejtsek működésük szokatlan gyengeségeit, mely bizonyos

esetekben akár több milliárd \$ értékű kárt okozhat. Amennyiben pedig egy vállalat menedzsmentje már rég óta manipulálja a nyilvánosságra hozott beszámolókat, egy gazdasági válság tarthatatlan szintre növelheti az „álca” fenntartásának költségeit, mely okból kifolyólag adott időn belül összeomlik a felépített csalás.

A nagyobb károk nagyobb következményekkel is járnak. Megfigyelhető, hogy a jelentősebb válságokat és a velük párhuzamosan kirobbanó, jelentős kárt okozó gazdasági botrányokat követően születtek meg olyan meghatározó szabályozások, mint például az 1933–34-es *tőkepiaci törvények* (Securities Act, Securities Exchange Act), a 2002-es *Sarbanes-Oxley Act* (SOX) vagy a 2008-as *Dodd-Frank Act*. A különböző csalások kutatása során formálódott meg bennem az a gondolat, hogy *vajon mennyire is kapcsolhatóak össze a jelentősebb gazdasági botrányok kirobbanása, a nagy piaci válságokkal és az utólagosan véghezvitt kormányzati és szakmai szabályozási változásokkal?* Dolgozatom célja ebből fakadóan, hogy bebizonyítsam ennek a kapcsolatnak a létezését, továbbá jelentőségét az egyes nemzeti piacokra és a világgazdaságra nézve.

Tisztában vagyok azzal, hogy a számviteli csalások jövőbeni szakmám egy elítélendő területét képviselik, mindazonáltal úgy gondolom fontos megismerni és megérteni ezeket a pénzügyi, számviteli tartalmú csalásokat, hogy megelőzhetővé váljanak az országokat és kontinenseket átívelő, negatív gazdasági hatások, melyek egy-egy multinacionális vállalat hirtelen összeomlásából erednek. Dolgozatom céljának elérése érdekében, az említett *válság-csalás-szabályozás* kapcsolatot az 1920–2010-es időszakon belül, időrendi sorrendben egymást követő három, az USA-ból származó eset elemzésével kívánom megvizsgálni. Az USA-t, mint elemzési helyszínt, abból az okból választottam, mivel jelenleg is meghatározó szerepet tölt be a világgazdaságban, így az onnan származó jelentősebb csalások hatásai kiterjednek a világ számos nemzetállamára.

Dolgozatom első részében röviden definiálom és értelmezem a témához kapcsolódó főbb fogalmakat.

Ezek után bemutatom az elemzéshez kiválasztott három esetet (Kreuger&Toll; Worldcom; Lehman Brothers), mely során részletezem a csalásoknál felmerült számviteli és pénzügyi technikákat, motivációkat, ismertetem az esetek kapcsolatát az aktuális gazdasági válságokkal, végül pedig kifejtésre kerülnek a botrányokat és válságokat követő szabályozási változások.

Dolgozatom záró részében összegzem, és rendszerezem a főbb gondolatokat, ismertetem kutatómunkám alapján levont következtetéseimet és néhány szót ejtek a számviteli csalásokkal kapcsolatos, a jövőben várható kihívásokról.

Kutatásaimat 2011. március 26-án zártam le. Dolgozatom az azóta bekövetkezett-kifejtett témám szempontjából releváns-változásokat figyelmen kívül hagyja.

1. MI A SZÁMVITELI CSALÁS, GAZDASÁGI VÁLSÁG?

A különböző botrányok elemzése előtt okvetlenül tisztázni kell a dolgozatban felmerülő főbb fogalmakat. Az első fogalomcsoport a csalásokhoz kapcsolódik, és három fogalmat tartalmaz, melyek megkülönböztetése nem mindig egyértelmű, ugyanis bár jelentésben eltérőek, tartalmilag közel állnak egymáshoz:

- *Véletlen, téves könyvelés:* A számvitel területén dolgozó személy által, nem szándékosan (pl. hiányos felkészültség, figyelmetlenség, túlvállalás miatt) elkövetett könyvelési hiba.
- *Számviteli manipuláció:* A társaság pénzügyi beszámolóinak tudatos módosítása abból a célból, hogy többek között jobb pénzügyi teljesítményt mutasson ki a gazdálkodó egység.
- *Számviteli csalás:* A valóság helytelen bemutatása, tények szándékos elferdítése, visszaélés és illegális könyvelési trükkök alkalmazása. (Lukács, 2007, pp. 1–5.; Balaciu, 2008, pp. 935–940.)

Az első fogalom példái közé sorolhatjuk többek között a téves kontírozást, rossz adatfelvitelt, a jogszabályok (pl. számviteli törvények, adótörvények) félreértelmezését, becslési tévedéseket (pl. értékvesztések, céltartalékok, elhatárolások esetén), hibás értékeléseket (pl. rossz árfolyamok, leírási kulcsok alkalmazása), vagy mérleg-és eredmény-kimutatás besorolásokat. (Lukács, 2007, pp. 1–5.)

A második fogalomhoz szorosan kapcsolódik a *kreatív számvitel*, melyhez a számviteli szakma a jelen korunkban felemásan viszonyul. Az egyik esetben úgy definiálható, mint a számviteli szabályozás által megengedett technikák, elszámolási alternatívák kreatív és legális módon történő felhasználása olyan célok érdekében, mint például az adó-optimalizáció, a pénzügyi stabilitás vagy a vállalat mindenkori stratégiájának követése. (Lukács, 2007, p. 3.) Ezzel szemben a szakma egyes képviselői az eredmény szándékos alul-vagy felülértékelését, és a megbízható, valós összkép sérülését látják a kreatív számvitel alkalmazásában. (Balaciu, 2008, pp. 935–940.)

A kreatív számvitel és a csalás között egy nagyon vékony határ van csupán. A magyar büntető törvénykönyv (Btk.) értelmezése szerint, csalás esetén az elkövető

illegális vagy jogtalan előny megszerzése mellett, megkárosítja a befektetőket és hitelezőket. Ehhez kapcsolódóan számviteli és könyvvizsgálati szempontból olyankor értelmezhető a csalás mikor a beszámolóban feltüntetett hamis állításokkal az érdekelteket tudatosan megtévesztik. A valótlan információk eredhetnek például meghamisított, eltüntetett, módosított alapidokumentumokból vagy a számviteli alapelvek tudatos megsértéséből. (Lukács, 2007, p. 3.) Miképpen azt a hasonló definíciókból is láthatjuk, a manipuláció és csalás közötti különbséget nagyon nehéz meghatározni, mivel mindkettő bizonyos módon károkozással jár, csak hogy ezek eltérő érdekeket sértenek, és eltérő nagyságúak a számszerűsíthető negatív hatások. Az adó-optimalizációs cél, bár pozitív hatással lehet egy vállalat működésére, és kedvez a befektetőknek, mindazonáltal az állami adóbevételeket későbbi időszakokra csoportosítja át, esetlegesen csökkentti az adózó vállalat befizetési kötelezettségét, így kormányzati érdekeket sért meg. Egy pénzügyi-számviteli csalás ugyanakkor az érdekeltek szinte teljes körét megkárosítja, és gyakran komplex társadalmi, gazdasági, pénzügyi válságokat tud előidézni, vagy elmélyíteni.

A pénzügyi beszámolók manipulálásához kapcsolódó csalások a gazdasági bűntettek egy olyan fajtája, mely nemzetgazdasági, sőt globális szinten is jelentős károkat eredményezhet. A kötelező pénzügyi beszámolás elsődleges célja az, hogy elősegítse olyan vállalati jelentések közzétételét, melyek megbízható és valós információkat nyújtanak a társaság mindenkori pénzügyi, jövedelmi és vagyoni helyzetéről az érdekeltek számára. (Schilit, 2002, p. 284.) Mindazonáltal, a pénzügyi beszámolók elkészítéséhez felhasznált információk káros manipulációját – az általam vizsgált esetekben – számtalanszor követték el a különböző számviteli botrányok főszereplői.

A másik fontos fogalom melyre dolgozatom épül az nem más, mint a *válság*. Az esetelemzéseknél említett válságok olyan negatív gazdasági események, melyek hosszan elnyúló recessziót eredményeztek, és kialakulásuk hátterében valamilyen piaci szegmens, piaci eszköz túlzott felértékelődése áll. Ilyen „piaci buboréknak” minősült többek között a *nagy gazdasági világválságot* megelőzően az amerikai autóipar, rádióipar, a háztartási gépek szegmense és a pénzpiac.¹ A *dotcom válság* idején az internetpiac felértékelődését tapasztalhattuk, míg a *jelenlegi pénzügyi válságunk* hátterében részben az amerikai lakáspiaci árak aránytalan és folyamatos emelkedése, másrészt pedig a hitelezési piac

¹ Munich Business School: Comparison of the two financial crisis - 1929 and 2008/2009
http://www.munich-business-school.de/intercultural/index.php?title=Comparison_of_the_two_financial_crisis_-_1929_and_2008/2009&redirect=no (letöltve: 2011.03.25.)

növekedése állt. Fontos megemlíteni ezekről a válságokról, hogy a bekövetkezésüket megelőző több éves időszakban egy erős növekedést tapasztalhattunk, majd a tetőpont elérését követően erős zuhanás következett be. Ezzel azt is kívánom mondani, hogy a válságok sosem egyik napról a másikra alakultak ki, hanem egy hosszabb folyamatnak a végeredményei voltak. Egy további közös jellemzője a fentebb említett válságoknak, hogy hatásukat különböző, radikális kormányzati beavatkozásokkal próbálták kezelni, melyek a szabályozási környezet meghatározó változásaihoz vezettek. Bár ami a pontos részleteket és hatásokat illeti, nem állíthatjuk, hogy az 1929-es világválság és a másik kettő 21. századi válság egyértelműen összehasonlítható, ugyanis a köztük eltelt körülbelül 80 év, jelentős változásokat hozott a világban.² A fokozódó globalizáció, a politikai átrendeződések egy összekapcsolódott, egymástól nagyban függő egységekből álló, összetett rendszerré alakította világunkat, így a válságok által kifejtett hatások is jóval veszélyesebbé és erősebbé váltak a 3. évezred elejére. Mindazonáltal ami a különböző gazdasági válságok keretét illeti, a *túlzott fogyasztói optimizmus, a buborék-hatás, és az elnyúló gazdasági hanyatlás és szabályozási változások* tekintetében hasonlítanak, és azt jelzik, hogy ezek a jellemzők ciklikusan újra megjelennek a világgazdaságban.

² Munich Business School: Comparison of the two financial crisis - 1929 and 2008/2009
http://www.munich-business-school.de/intercultural/index.php?title=Comparison_of_the_two_financial_crisis_-_1929_and_2008/2009&redirect=no (letöltve: 2011.03.25.)

2. SZÁMVITELI CSALÁSOK A GAZDASÁGI VÁLSÁGOK IDEJÉN

A különböző pénzügyi-számviteli csalások, bűntettek nagy felháborodást okoztak az amerikai társadalomban, az 1920–2010-es időszakban, ugyanis kárértékük dollármilliókban/milliárdokban voltak mérhetőek, és bekövetkezésük vagy leleplezésük oka gyakran valamilyen gazdasági válsághoz volt kapcsolható. Az időszakosan bekövetkező piaci kudarcok és pénzügyi károk, a társadalmi nyomás és kollektív csalásellenesség hatására azt tapasztalhattuk, hogy bizonyos bűnügyi eseteket követően számos olyan reform született meg mind a számviteli szakma, mind a felügyeleti hatóságok részéről, melyek hozzájárultak a könyvvizsgálati és beszámolási rendszerek fejlődéséhez, megbízhatóbbá és átláthatóbbá tételéhez az USA-ban. (Clikeman, 2009) A csalások megvalósítását ugyanis számos esetben a fennálló szabályozási hiányosságok tették lehetővé.

Miképpen az fentebb említésre is került, a nagyobb szabályozási változtatások hátterében gyakran valamilyen piaci kudarc is rejtett, többek között az alábbi esetekben:

- *1933–34-es Securities- és Securities Exchange Act / nagy világgazdasági válság*
- *2002-es Sarbanes-Oxley Act / dotcom buborék kipukkadása*
- *2010-es Dodd-Frank Act / pénz-és lakáspiaci világválság*

Dolgozatom e fejezetében megvizsgálom három, a felsorolt gazdasági válságokhoz kapcsolódó pénzügyi-számviteli csalást, melyek a bekövetkezett kár, az alkalmazott technikák, a kapcsolódó szabályozási változások szempontjából kiemelkedőnek tekinthetőek. Az egyes eseteknél először röviden bemutatom a csalások előzményeit, az elkövetők motivációit. Ezt követően részleteiben kifejtem az egyes csalások megvalósításának a folyamatát, felsorolom az alkalmazott technikákat és megvizsgálom a leleplezés okait. Az elemzéseknek a végén részletezem a botrány ideje alatt működő szabályozási és piaci környezet jellegzetességeit, hiányosságait, és nagy hangsúlyt fektetek a leleplezést követő szakmai vagy kormányzati intézkedésekre.

2.1. IVAR KREUGER, A „GYUFAKIRÁLY”

Habár korai lenne egyelőre azt kijelenteni, hogy az utóbbi 10 évben felmerült WorldCom vagy Lehman botrány lett volna a 21. század legnagyobb számviteli bűntette, nincs kétség afelől, hogy a *Kreuger & Toll* botrány a 20. század egyik leghírhedtebb, és legnagyobb kárt okozó csalása volt, és meghatározó módon befolyásolta az európai és amerikai gazdaságot, továbbá az amerikai számviteli rendszer fejlődésének kezdeti szakaszához kapcsolódó szabályalkotási folyamatot.

2.1.1. Kreuger & Toll

A *Kreuger botrány* és az általa okozott körülbelül 750 millió dolláros befektetői kár, egy csaknem másfél évtizedes *Ponzi-féle piramis játék* eredménye volt. (Flesher–Flesher, 1986, p. 432.) Az előbb említett pénzügyi piramisjátékot, melynek nevét Charles Ponziról, egy 20. századi legendás csalóról kapta, röviden úgy lehet definiálni, mint egy olyan befektetési csalás, mely során az elkövető a piacot jelentősen meghaladó hozamfizetéseket ígér a befektetőknek, az ígéreteket azonban a realizált bevételekből nem tudja teljesíteni. Ebből kifolyólag a korábbi résztvevők kifizetéseit az új befektetők befizetéseiből kell teljesíteni, hogy eleget lehessen tenni a fennálló kötelezettségeknek. Ez a módszer egy „ördögi kör”, mely akkor ér véget mikor, a csaló már nem tud újabb forrásokat bevonni, hogy teljesítse a hozamkifizetéseket. (U.S. SEC/FAQ) Annak ellenére, hogy a Kreuger botrány alapvetően egy, a pénzügyi piacokhoz köthető esetek közül, mégis véleményem szerint érdemes megemlíteni a számviteli csalások között, az alkalmazott számviteli elszámolások és az amerikai számviteli rendszer kialakulására tett hatása miatt.

Ivar Kreuger, svéd vállalkozó, és mérnök célja az 1920–30-as években egy globális monopólium létrehozása volt a Világ akkori egyik legnagyobb keresletű termékének forgalmazására: a *biztonsági gyufára*. A magyar tudós által feltalált, de svéd találmányként ismerté vált biztonsági gyufa a 20. század első évtizedeiben Svédország egyik nemzeti büszkesége volt, és a Világ keresletének csaknem 2/3-át svéd gyártók elégítették ki. Kreuger építésmérnökként az USA-ban és Mexikóban valósított meg különböző építkezési projekteket, mielőtt Londonban Paul Toll-lal partnerként létrehozta volna a *Kreuger & Toll*, építkezési vállalkozást. Az első világháború idején, az 1880-ban született Kreuger, milliomos iparmágnásként átvette a rosszul működő családi gyufavállalkozást, és fokozatosan fölvásárolta legnagyobb svéd versenytársait, továbbá a

vertikális integráció élenjárójaként számos beszállító egységet (famegmunkáló és vegyszer gyárakat) is vett, hogy tartós alapanyag-ellátása legyen. Ennek hatására 10 millió \$ saját tőkével létrejött a Kreuger & Toll leányvállalataként az évente 20 milliárd doboz gyufát gyártó svéd monopolcég, a *Swedish Match Company* (SMC). A gyufadobozok értékesítésén realizálható árres nagyon szűk volt, a piac pedig teli volt versenytársakkal, így csak akkor lehetett jelentős nyereséget elérni, ha létrehoztak egy nemzetközi monopóliumot, melyen keresztül piacvesztés nélkül lehetett növelni az árakat, és a fogyasztó is alig érezte a változást. (Partnoy, 2009)

1922-re a SMC uralta egész Észak-Európa és a Baltikum gyufagyártását, és több milliárd doboz gyufát exportáltak évente Nyugat-Európába, Ázsiába és Oroszországba. A további terjeszkedést azonban gátolta az egyes országokban (francia, spanyol, német...) működő nemzeti monopóliumok, a magas importtarifák és a nemzeti monopol-ellenes szabályok (pl. USA-ban). Ivar Kreuger ekkor utazott az USA-ba és terjesztette elő a *Lee Higginson & Co.* (LHC) befektetési bank vezetőségének példátlan üzleti ajánlatát, mely három olyan csoport érdekeit kapcsolta össze, melyeket korábban politikai, földrajzi és gazdasági határok választottak el:

- az amerikai befektetők magas hozamelvárásait
- a gyufaipar áremelési igényét
- az európai kormányok \$ szükségletét a világháború utáni nemzeti krízisek megoldására (Clikeman, 2009, p. 25.;Partnoy, 2009)

A terv részleteiben úgy épült fel, hogy az Amerikában összegyűjtött tőkét Kreuger kihitelezte európai kormányoknak, melyek cserébe 20–50 éves koncessziós jogokat adtak a SMC-nek a gyufa kizárólagos gyártására, forgalmazására és értékesítésére. Ennek a tervnek az eredményeként jött létre 1923-ban az amerikai *International Match Corporation* (IMC) az SMC leányvállalataként, melynek az volt a szerepe, hogy az LHC segítségével értékpapír-kibocsátásokon keresztül felhalmozza azt a tőkét, mely később kihitelezésre kerülne az európai kormányoknak. A gyufamonopólium nyeresége és a hitelkamatok által bebiztosított, átlagosan évente 20%-os osztalékfizetésre feljogosító különleges pénzügyi instrumentumok nagy sikert értek el a befektetési lázban égő amerikai társadalom tagjai között, amit jelez az is, hogy 1923 és 1931 között összesen körülbelül 250 millió \$ tőkét gyűjtött össze az IMC az amerikai piacokról. Ez az összeg

rövid időn belül átutalásra került az SMC Liechtensteinben vagy Hollandiában bejegyzett leányvállalataihoz adó-optimalizációs indokokkal, de valójában ennek a célja az volt, hogy az USA-ban ne kelljen beszámolni a későbbi utalási tranzakciókról. A pénz ugyanis nem teljes egészében került átutalásra kölcsönként, hanem egy része az aktuális osztalék-kifizetéseknél került felhasználásra. Kreuger stratégiája 15 nemzeti monopóliumot, és 19 másik piaci vezető pozíciót eredményezett, továbbá összesen 384 millió \$ kifizetés teljesült különböző kormányok felé a koncessziós jogokért cserébe. A monopolpiac és a kapott kamatok azonban nem termeltek elég nyereséget, hogy fedezzék az ígért óriási osztalékokat, még úgy sem, hogy a SMC érdekelt volt számos más iparágban és különböző pénzügyi befektetésekben is. Ebből fakadóan fokozatosan egyre nagyobb részét teljesítették az osztalék-kifizetésnek a tőke terhére, és így alakulhatott ki végül az a piramis játék, amelynek fennállása a folyamatos tőkeutánpótlástól függött. (Clikeman, 2009, p. 23., pp. 25–27.)

A csalás során az anyavállalat SMC nem készített konszolidált beszámolókat annak ellenére, hogy csaknem 400 különböző érdekeltsége volt, és az aggregált mérlegadatokat és eredmény-kimutatás részleteket, melyek az IMC-re vonatkoztak, alig tartalmaztak 1-2 tételt. Ez a jelenség azonban nem volt meglepő, ugyanis nem létezett olyan egységes számviteli szabályozási keretrendszer, mely előírt volna bizonyos közzétételi kötelezettségeket. Az 1924-es IMC mérleg (Statement of Assets and Liabilities) eszközoldalán például csak két tétel volt 80-20%-os arányban: *Föld, ingatlan, gépek...* és *Egyéb eszközök*. A befektetőktől származó pénzek az átutalást követően követelésként szerepeltek a mérlegben, továbbá a forrásoldalon, számos kötelezettséget nem tartottak nyilván arra hivatkozva, hogy azok lazán kapcsolódó vállalatokhoz tartoznak, és ezért felesleges azokat megjeleníteni az amerikai leányvállalat mérlegében. Ezen felül az IMC eredmény-kimutatása 1921-től 1924-ig tartalmazott bevételeket, annak ellenére, hogy a társaságot csak 1923-ban alapították. Gyanús volt az évről évre természetellenesen azonos abszolút összeggel növekvő kimutatott nyereség is (1,9M \$->2,0M \$->...), melynek két magyarázata lehetett: vagy mesterségesen elsimították az eredményt, vagy az összegek fiktívek voltak. Érdemes továbbá megjegyezni, hogy az IMC megalapításánál nem kötötték ki, hogy a svéd anyavállalat nyereségének hány százalékát kell megkapnia az üzleti év során az amerikai leányvállalatnak, így Kreuger egyéni döntései alapján alakult a társaság időszakos kimutatott eredménye. Mivel az IMC konkrét üzleti tevékenységet nem végzett, ezért a LHC befektetési bank által megkövetelt amerikai független könyvvizsgálat is csupán abból állt, hogy a Svédországban összeállított, összegzett adatokat, és az

anyavállalat mérleg- és eredménytábláinak a leányvállalatra jutó százalékos felosztásának pontosságát ellenőrizték. (Partnoy, 2009)

Kreuger folyamatosan megváltoztatta közzétett adatait és önkényesen felértékelte kimutatott eszközeit azt hirdetve, hogy a könyv szerinti érték helyett a valós piaci érték szerinti könyvelést kell alkalmazni. Ez azért történhetett meg, mert számos egyéni monopoljogot immateriális jószágként tartott nyilván a könyvekben, többek között egy 120 millió dollár értékű hamisított olasz állampapírokhoz kapcsolódó fiktív monopoljogot, melyek együtt a teljes eszközoldal 1/6-át tették ki. Ez a hamisítás a csalás tetőpontja volt, ugyanis Kreuger már nem tudott megegyezni egy olasz monopóliumról Benito Mussolinivel. (Flesher–Flesher, 1986, p. 425.)

A csalásnak végül az 1929-ben kirobbant nagy gazdasági világválság vetett véget, amikor is egyre több befektető, és bank követelte vissza befektetéseit, Kreuger pedig már nem tudott újabb tőkét szerezni az osztalékígéretnek teljesítéséhez. Amennyiben nem következik be a világválság, könnyen lehet, hogy az amerikai befektetési láz, és gazdasági növekedés töretlensége mellett még hosszú évekig folytatódhatott volna a piramisjáték, ugyanis nem lett volna akkora hirtelen nyomás Kreugeren, hogy a kötelezettségeit teljesítse. A 1932-es lebukást és öngyilkosságot követő nyomozás során kiderült, hogy 1918 és 1932 között, a Kreuger vállalkozásai által bevallott 316 millió \$-os eredmény valójában csak 40 millió \$ volt, továbbá 100 millió \$-nyi befektetésnek a sorsa ismeretlen maradt mindörökké. (Clikeman, 2009, p. 29.) Érdeemes elgondolkodni azon, hogy amennyiben nem alakult volna ki a piaci válság és át tudja magát küzdeni Kreuger a politikai és társadalmi korlátokon, *sikerülhetett volna-e megvalósítani a globális gyufamonopóliumról alkotott elképzelését vagy a piramisjátékká alakult álmot már a kezdetek óta bukásra volt ítélve?*

Véleményem szerint a csalás és a válság már a kezdettől fogva összekapcsolódott méghozzá a következő okokból kifolyólag:

- Az USA nagy gazdasági fejlődése szorosan kötődött az I. világháború kitöréséhez, ugyanis Európa felé jelentősen megnövekedett az exporttevékenység, majd a háborút követően a hitelezés is. Az USA-nak e felgyorsult gazdasági fejlődése vezetett el a piaci buborékok kialakulásához, és a termelési túlkínálathoz, melyek végül eredményezték a válságot. A gazdasági növekedés azonban növelte az

amerikai társadalom életszínvonalát, melynek egyik hatása volt ebben az időszakban a tapasztalt befektetési láz.³

- Az előző pontban említett események oly módon befolyásolták Kreuger céljait, hogy az első világháborút követő európai helyreállítási időszak és forráséhség okán keletkezett az a lehetőség, hogy hitelekért cserébe értékesítési kiváltságokat kaphasson a svéd üzletember az európai kormányoktól. Másrészt pedig az amerikai befektetési láz teremtette meg a lehetőséget a források tengerentúli átcsoportosítására.

Tehát látható, bár a válság kirobbanása tarthatatlanná tette a csalás folytatását, mindazonáltal a válságot megalapozó piaci események nélkül nem biztos, hogy sikerült volna Kreugernek egyáltalán beindítani szokatlan, hitelezésen és termelésen alapuló tevékenységét.

2.1.2. A Kreuger csalás és a világgazdasági válság következményei

A Kreuger botrány megrázta az amerikai társadalmat, de egyben komoly érdeklődést is kiváltott, arra vonatkozólag, hogy miképp is bonyolódott le a csalás. Az utóbbi kijelentést alátámasztja a több mint 300 cikk, mely a New York Times-ban jelent meg az esettel kapcsolatban 1932–33 között. Az amerikai nép, a botrány kitöréséért a számviteli, pénzügyi szakmát és végső soron a kormányt tartották felelősnek, így az ország vezetőinek tennie kellett valamit. (Clikeman, 2009, pp. 35–36.)

1933-ban törvényi erőre lépett az úgynevezett *értékpapír piaci törvény* (Securities Act), melynek az volt a célja, hogy a befektetők az elsődleges értékpapír kibocsátásoknál pontos és teljes körű információkban részesüljenek. Az új szabályozás szerint az elsődleges értékpapír-kibocsátást (Initial Public Offering; IPO) megelőzően minden befektetőnek kapnia kellett egy tájékoztatót az adott társaságról, melynek többek között tartalmaznia kellett egy auditált mérleget és eredmény-kimutatást. Egy évvel a törvény megalkotását követően, 1934-ben létrejött az *értékpapírok kereskedelmét szabályozó törvény* (Securities Exchange Act), mely többek között foglalkozott a bennfentes kereskedelemmel, limitálta a brókerek által kiadható maximális értékpapír-vásárlási hitelt stb. Ezen kívül megalakult az *amerikai tőzsdefelügyelet* (Securities and Exchange

³ Munich Business School: Comparison of the two financial crisis - 1929 and 2008/2009
http://www.munich-business-school.de/intercultural/index.php?title=Comparison_of_the_two_financial_crisis_-_1929_and_2008/2009&redirect=no (letöltve: 2011.03.25.)

Commission; SEC), melynek az volt a feladata, hogy értékpapír piaci szabályokat alkosson, és azok betartására kötelezze a gazdasági szereplőket. A számviteli szakmára azonban a legnagyobb hatással a törvény azon pontja volt, mely kötelezővé tette tőzsdei társaságok számára, hogy évente auditált beszámolókat tegyenek közzé. (Clikeman, 2009, pp. 36–39.)

A gazdasági világválság, a tőzsdepiac összeomlása, és a tömeges vállalati csődök bár együttesen idézték elő a radikális törvényalkotást, mindazonáltal a Kreuger botrány mérete, komplexitása és hosszú időtávja meghatározó módon felgyorsította az eseményeket.

2.2. WORLDCOM

A 21. század első néhány éve újabb megrázó pénzügyi botrányokat tartogatott az amerikai társadalom számára, többek között az *Enron* és a *Worldcom* esetet. Mindkét számviteli csalás jelentős értékű kárt eredményezett, és a leleplezésüket követő időszakban születtek meg olyan szabályozások az USA-ban, melyek az aktuális törvényeknél szigorúbb előírásokkal kívánták visszaszorítani a bűncselekmények kialakulását. Bár mindkét botrány külön-külön hatalmas értékű kárt eredményezett, a csalások jellegében jelentős eltérés mutatkozik. Míg az Enronnál az alkalmazott technikák különlegessége, és a csalásban való jelentős mértékű igazgatósági részvétel volt meghatározó, addig a Worldcomnál épp ellenkezőleg, a technikák egyszerűsége és a vezető testületek alulinformáltsága emelendő ki. A továbbiakban a Worldcom esete kerül majd bemutatásra, ugyanis ez az eset megfelelőképpen mutatja azt a helyzetet, amikor egy egyszerű számviteli elvtől való eltérés hatalmas károkat okozhat a gazdaságnak.

2.2.1. Worldcom és a dot-com válság

Az 1990-es évek második felének egyik fontos jelensége Nyugat-Európában és az USA-ban a *dotcom buborék* néven elterjedt tőzsdespekulációs folyamat volt. A körülbelül 6 éves időszaknak a kialakulása az internet-piac jövőbeni fejlődéséhez kapcsolódó befektetői elvárásokkal hozható összefüggésbe. A korszakot az internet-alapú és egyéb telekommunikációs társaságok rohamosan növekvő száma, e társaságok részvényárfolyamainak folyamatos emelkedése és a nagy mennyiségű, befektetésre váró tőke jellemezte. Ennek a trendnek a hatására rengeteg vállalatnak elsődleges célja az árfolyam-emelkedéseken keresztül elért cégérték-növelés lett, melyet főképp az internet

jövőbeni fejlődésébe fektetett befektetői hit alapozott meg. Sok vállalat esetében tehát a piaci érték jelentősen meghaladta a valódi üzleti teljesítmény értékét, és a buborék 2001-es „kipukkadása” számos csődeljárást, és recessziót vont maga után az USA-ban. Egy ilyen spekulációs korszak és a megszűnését követő negatív piaci környezet gyakran teret enged bizonyos pénzügyi csalásoknak, mivel a vállalatok igyekeznek elrejteni teljesítményük csökkenő trendjét. (Financial Times Lexicon)

Az előbbi jelenség fordult elő az USA második legnagyobb távolsági telefon-, és internet alapú adatforgalmi szolgáltatásokat nyújtó vállalatával, a Worldcommal is. A telefonszolgáltató társaság az 1990-es évek során, több mint 60 különböző akvizíciót hajtott végre, melyek során telekommunikációs vállalatokat vásárolt fel, hogy növelje az ügyfélkörét és a nyújtott szolgáltatások számát. Agresszív terjeszkedő stratégiájának eredményeképpen értékesítési bevételei az 1990-es 154 millió \$-hoz képest 2001-re 39,2 milliárd \$ volt, és ebben az időszakban az internet-piac egyik vezető szereplőjévé nőtte ki magát. Működése során a társaság fix, havi kifizetéseket teljesített más telekommunikációs szolgáltatóknak, hogy a Worldcom alkalmazhassa a hálózatukat bizonyos ügyfelek kiszolgálásánál. A vállalatnak a hálózatok használati jogáért a teljes szerződéses időszak alatt havi, fix kifizetéseket kellett teljesítenie a jogok kihasználtságától függetlenül, és ezek a kötelezettségek az *amerikai általánosan elfogadott számviteli elvek* (United States Generally Accepted Accounting Principles; US GAAP) alapján működési költségekként kerültek elszámolásra. (U.S. SEC/Litigation release No. 17753, 2002)

A 2000-es év közepére a társaság árbevétel arányos működési költségei megnöttek, nyeresége pedig csökkent, így veszélybe került a tőzsdei várakozások teljesítése. A visszaesés oka az internet-piac túlkínálata és a csökkenő kereslet volt. Mint számos más versenytársa, a Worldcom is kapacitástöbblettel rendelkezett az internet, túlságosan optimista jövőképre alapozva, így a csökkenő bevételek ellenére, az akvizíciókhoz kapcsolódó hitelköltségek és a havi szinten felmerülő működési költségek fokozatosan csökkentették a nyereségességi mutatókat. A vállalat rossz teljesítményével kapcsolatos hírek elrejtése céljából a Worldcom pénzügyi és operatív vezetője, az igazgatóság, és a befektetők tudta nélkül olyan számviteli trükkökhöz folyamodott, melyek egyes esetekben növelték a kimutatott eredményt, máskor pedig az eszközértéket. (U.S. SEC/Litigation release No. 17753, 2002) Az eredmény manipulálása szinte mindig a működési költségekhez kapcsolódott. Mivel sok esetben a bejövő számlák 6-7 hónapos késéssel érkeztek meg, ezért passzív időbeli elhatárolással szemben könyvelték le a becsült

költségeket. Ebből kifolyólag az eredményt úgy növelték, hogy egyszerűen alulértékelték a várható költségeket a könyveléskor. (Clikeman, 2009, pp. 259–260.)

Egy másik alkalmazott technika a céltartalékokhoz kapcsolódott, melyeket a US GAAP értelmében jövőbeni adókötelezettségekre, perköltségekre vagy behajthatatlan vevőkövetelésekhez kapcsolódó veszteségek ellensúlyozására képeztek a vállalatok. A Worldcom menedzsmentje azonban felülértékelt ezeket a céltartalékokat, és a későbbi időszakokban a felmerülő működési költségekkel szemben oldotta fel őket, hogy növelje a tárgyidőszaki eredményt. A US GAAP azonban kimondja, hogy működési költségekre, nem szabad céltartalékokat képezni. (U.S. SEC/Litigation release No. 17753, 2002)

Amikor, már nem lehetett az előbbi módszerhez folyamodni az igazgatóság gyanújának felkeltése nélkül, utólagosan beruházásként aktiválták a működési költségek egy részét, és ekképp csak hosszabb távon, az éves amortizáción keresztül terheltek volna meg az eredményt. A csalás leleplezését követő vizsgálatok során a vállalat pénzügyi vezetője azzal indokolta ezt a helytelen könyvelést, hogy a hálózati kapacitástöbblet után fizették a díjakat, melyet a jövőbeni keresletnövekedés reményében tettek, és a US GAAP bizonyos helyzetekben engedélyezi az ilyen jellegű költségek aktiválását. Esetünkben azonban sem a céltartalékokhoz, sem az aktiváláshoz kapcsolódó elszámolási módszer nem volt benne a társaság számviteli politikájában, továbbá az elszámolás módjának változásáról és annak indoklásáról nem tájékoztatták a befektetőket, így feltételezhető, hogy a művelet a kimutatott eredmény növelését célozta csupán. (Lyke–Jickling, 2002)

Egy negyedik szabálytalanság az adókötelezettség csökkentésének érdekében merült fel, és az ötletet a társaság új, az *Arthur Andersen* bukását követő könyvvizsgálója, a *KPMG* szolgáltatta az 1990-es években, amikor még csak adó-tanácsadási szolgáltatásokat nyújtott a Worldcomnak. A *KPMG* által javasolt *Állami adóminimalizáló program* a következő módon működött:

- A Worldcom aktiválta mérlegében immateriális jószágként a „menedzsment előrelátó-képességét”, majd ezt a tudást bérbe adta leányvállalatainak, amelyeknek rendszeres jogdíjakat (royalty) kellett volna fizetniük az anyavállalatnak. Bár a pénzügyi teljesítés sosem történt meg, a jogdíjakat a leányvállalatok elszámolták költségként, és ezzel csökkentették adóalapjukat, melynek köszönhetően több százmillió \$ állami adó befizetése alól mentesült összességében a Worldcom csoport. A botrány kitörését követően sok szó esett az előbbi módszerről, ugyanis erősen megkérdőjelezhető volt mind az immateriális eszköz aktiválása, mind az

adóalap-csökkentések. Végül, 2005-ben a társaság 16 államnak fizetett be összesen 331 millió \$-t, hogy rendezze elmaradt adófizetési kötelezettségeit. (Gross, 2004)

A csalást végül a belső ellenőrzési munkák során fedezték fel 2002 júliusában, azonban ez már késő volt, ugyanis 1999 és 2002 között a Worldcom összességében nagyjából 7,2 milliárd \$-ral értékelte felül kimutatott adózás előtti eredményét. (U.S. SEC/Litigation release No. 17753, 2002) Ezen felül a társaság eszközértéke a 100 milliárd \$-t is meghaladta, de ennek az értéknek csaknem a felét le kellett írni az eredménnyel szemben a goodwill és egyéb immateriális eszközök értékvesztésén keresztül. (Lyke–Jickling, 2002, pp. 4–5.) Az *1. és 2. Mellékletben* további információkat kaphat az olvasó arról, hogy milyen számszerűsíthető hatásai voltak az alkalmazott technikáknak a vállalat teljesítményére. A mellékelt diagramokon láthatjuk, hogy a 2000/ 3. negyedév és 2002/ 1. negyedév közötti időszakban a működési költségek nagysága végig alacsonyabb, az eredmény pedig mindig magasabb értéken került kimutatásra a valóban felmerült értékekhez képest. A valós és kimutatott értékek közti hézag a 2002-es bukáshoz közelítve láthatóan nagyobb lett mind a negyedéves jelentések, mind az éves beszámolók esetén.

A Worldcomnál elkövetett csalás alapvetően vállalatirányítási (corporate governance) gondokra vezethető vissza, és a botrány kitörésének 4 fő okát lehet megkülönböztetni:

- *Az igazgatóság képtelen volt felismerni és kezelni a menedzsment önérdékkövető viselkedéséből eredő szabálytalanságokat.*
- *Az átláthatóság hiánya az igazgatóság és menedzsment feladatai között.*
- *A belső ellenőrzési rendszer alkalmatlansága a számviteli szabálytalanságok felfedésére.*
- *A külső auditorok (Arthur Andersen) szakszerűtlen és hanyag ellenőrzése.* (Thornburgh, 2004, pp. 4–11.)

Összességében annyi pozitívum elmondható a Worldcomról, hogy ellentétben sok más akkori botrányal (Enron, Tyco stb.), a társaság igazgatósága, miután kiderültek a szabálytalanságok, maguk léptek fel az elkövetők ellen, majd felelősséget vállalva a botrány kitöréséért, azonnal intézkedni kezdtek az okozott károk felszámolása érdekében.

A Kreuger esethez hasonlóan a Worldcom botrányt is megalapozta a dotcom válság felé vezető piaci események. Az internet piacba vetett túlzott befektetői várakozások olyan

elvárásokat gerjesztettek a vállalatokkal szemben, többek között a Worldcomnál is, hogy valódi mögöttes teljesítmény nélkül kellett hatalmas működési hatékonyságról és eredményességről tanúbizonyságot tenniük a vállalatoknak, melyet csak manipulációval érthettek el. A buborék kipukkanása, a befektetői bizalom elvesztése, és a valóban megtermelt bevételek csökkenésének együttes hatására azonban már nem lehetett tovább álcázni a valóságot, és mint 70 évvel korábban, most is felszínre került egy hosszú évek óta működő, nagyon drága színjáték.

2.2.2. Sarbanes–Oxley Act

A nagyjából azonos időben leleplezésre kerülő Worldcom és Enron botrány az amerikai befektetői társadalom bizalmatlanságát eredményezte, hasonlóképpen, mint korábban, a Kreuger csalást követően. Az 1933–34-es tőkepiaci törvények jelentős változásokat eredményeztek a pénzügyi beszámolás, a könyvvizsgálat és a tőzsdei kereskedelem területén. A 2002 júliusában bevezetett *SOX törvény* (Sarbanes–Oxley Act) úgyszintén egy fontos mérföldkő volt az amerikai számviteli szakma fejlődésében.

A *Paul Sarbanes* szenátor és *Michael Oxley* képviselő által megalkotott törvény célja a részvénytársaságok pénzügyi információinak közzétételéhez és az ellenőrzésükhöz kapcsolódó szabályozások jelentős szigorítása volt.

Az 1990-es években a könyvvizsgáló társaságok működési profilja átalakult, akképpen, hogy a könyvvizsgálati szolgáltatások háttérbe szorultak az olyan egyéb gazdasági szolgáltatásokkal szemben, mint az adótanácsadás vagy a különböző jogi szolgáltatások. Az Arthur Andersen esetében például a *kétszeres teljesítmény* stratégián keresztül a társaság partnerei arra törekedtek, hogy a könyvvizsgálati bevételekhez képest legalább kétszerese legyen az egyéb tevékenységből származó bevételek összege. A bevételforrások ilyen jellegű eltolódása azt eredményezte, hogy a könyvvizsgálatok másodlagos szerepet kaptak, az ellenőrzés felszínes volt, és gyakran az ügyfelek megtartása érdekében a szakmai szkepticizmus és függetlenség követelménye sem teljesült. A SOX törvény ebből kifolyólag 9 olyan szolgáltatást nevesít, melyek végzése a szabályalkotók véleménye szerint összeegyeztethetetlen a könyvvizsgálattal: *könyvelés, pénzügyi információs rendszer megtervezése- implementálása, biztosítási szolgáltatások, belső audit outsourcing, befektetési banki szolgáltatások, jogi tanácsadás, értékelési feladatok, vezetői toborzás*. Továbbá, a könyvvizsgálói függetlenség érdekében bevezették az ötévenkénti *partnerrotációt*, mely kötelezővé tette a vezető auditor cseréjét minden

ötödik évben. (Clikeman, 2009, pp. 268–279.) Ezen felül, „a rendelet a függetlenséget hangsúlyozva tiltja, hogy a könyvvizsgáló olyan társaságot ellenőrizzen, amelynek pénzügyi-, kontrolling-vezetője vagy főkönyvelője a könyvvizsgálatot megelőző egy évben a könyvvizsgáló társaság alkalmazásában állt, és részt vett az adott vállalat vizsgálatában”. (Stöllinger–Polhammer, 2003)

A szabályozások egy másik része a vállalati auditbizottságokra és a menedzsmentre vonatkozott. A SOX kimondja, hogy az auditbizottság tagjai nem lehetnek üzleti kapcsolatban sem a megbízó vállalattal, sem a leányvállalatokkal, és fizetést csak a bizottsági munkájukért kaphatnak. Fontos kritérium továbbá, hogy legalább az egyik tagnak pénzügyi szakembernek kell lennie. Ezen felül a törvény egyértelművé teszi a bizottság feladatait, és többek között kimondja, hogy a bizottság közvetlenül felel a könyvvizsgáló kinevezéséért, díjazásáért és munkájának ellenőrzésért. (Stöllinger–Polhammer, 2003)

Ami a menedzsmentet illeti, a SOX életbe lépésétől kezdődően a vezetőségnek írásban igazolnia kellett, hogy a kiadott beszámolók megfelelnek az 1933–34-es tőkepiaci törvényeknek, továbbá hogy a jelentések nem tartalmazzak lényeges hibákat, és valóban tükrözik a vállalat pénzügyi helyzetét. Amennyiben a menedzsment hamis nyilatkozatokat adott ki, a szabály alapján büntügyi eljárást lehetett indítani ellenük, továbbá a törvény meghosszabbította az értékpapír-csalásokhoz kapcsolódó maximálisan letöltendő börtönt. (Clikeman, 2009, p. 274.)

A SOX törvény keretén belül létrejött egy új 5 tagú szervezet is, az amerikai *Közfelügyeleti Bizottság* (Public Company Accounting Oversight Board; PCAOB), melynek feladata a tőzsdei ügyfelekkel rendelkező könyvvizsgálói társaságok regisztrálása, könyvvizsgálati, etikai, minőségsszabályozó standardok alkotása és annak ellenőrzése, hogy az audit társaságok eljárásai megfelelnek-e az aktuális számviteli és könyvvizsgálati standardoknak. (Clikeman, 2009, pp. 274–276.)

A törvény talán egyik legjelentősebb része a 404-es szakasz. Az úgynevezett *SOX404* kimondja, hogy a vállalati menedzsmentnek éves gyakorisággal felül kell vizsgálnia belső ellenőrzési rendszerét, és a vizsgálat alapján nyilatkozni kell annak megfelelő állapotáról. Amennyiben viszont gyenge pontokra bukkannának, ezt a beszámolóban közzé kell tenni a befektetők részére. A belső kontrollrendszert a kijelölt könyvvizsgálónak is ellenőriznie és minősíteni kell a PCAOB által kiadott elvek alapján (Auditing Standards No.2). A SOX404 jelentősége abban rejlik, hogy nagyon megdrágította a tőzsdei belépést az USA-ban, ugyanis az éves ellenőrzések, és a belső

kontrollrendszerek átalakítása nagy költségekkel és tanácsadói díjakkal jártak a részvénytársaságok számára. A törvényt követő évben például 35 milliárd \$ összköltséget eredményezett az amerikai vállalkozásoknak az új elvárásokhoz való alkalmazkodás. (Clikeman, 2009, pp. 276–277.)

Összességében a SOX törvény rendelkezései hatására nagyobb hangsúlyt fektettek az ellenőrzési rendszerekre a részvénytársaságoknál, továbbá mind a menedzsment, mind a könyvvizsgálók számára a hanyagság és csalás rizikósabbá vált. Habár az új szabályoknak köszönhetően, az egyéb gazdasági szolgáltatásokból származó bevételektől elestek a könyvvizsgáló társaságok, a SOX-nak való megfeleléssel kapcsolatos tanácsadások azonban megnövelték a bevételeiket. A törvény bevezetését követő három évben a négy legnagyobb könyvvizsgáló társaság a kiemelkedő ügyfeleknek nyújtott nagy mennyiségű, időigényes tanácsadások következtében számos kis- és középvállalati megbízást lemondott a kisebb versenytársak örömére. Ugyanakkor, ha a törvény negatív oldalát nézzük sok kis részvénytársaság felmondta tőzsdei részvételét, éppen a költséges alkalmazkodások miatt. Hasonló történt több külföldi székhelyű vállalattal is, akik a magas költségekre való tekintettel az amerikai tőzsde helyett (NYSE), ázsiai országokban hajtották végre részvénykibocsátásaikat. (Clikeman, 2009, pp. 278–279.)

Bár a dot-com buborék a teljes infokommunikációs piacot sújtotta, és feltehetőleg sok vállalat nyúlt drasztikus módszerekhez, hogy a külső érdekeltek elvárásainak megfelelő képet mutasson, mégis a Worldcom által okozott veszteségek kiemelkedőek voltak, és kiterjedt tulajdonosi hálózata okán, a befektetők széles körét károsították meg. A szabályozási szigorítások ellenére, nem kellett sokat várni egy újabb gazdasági válságra, és ismételten felszínre kerültek bizonyos motivációk, melyek a beszámolók káros manipulálásához vezettek.

2.3. LEHMAN BROTHERS

Csaknem 6 évvel a dot-com buborék lecsengését, a Worldcom botrány kitörését, és a Sarbanes–Oxley Act törvénybe iktatását követően, a piaci válságok egy újfajta megjelenésével és egy szintén több milliárd \$-os veszteséggel járó számviteli és pénzügyi jellegű botránnal szembesülhetett a világ. A 2008-ban csúcspontját elérő *pénz- és lakáspiaci világválság* révén, mint ahogy azt a megelőző gazdasági válságoknál már tapasztalhattuk, sikerült leleplezni jó pár, a piaci környezet negatív hatásait mérsékelni kívánó vállalkozást, ahol olyan módszerekhez, technikákhoz nyúltak, melyek vagy nyíltan

szabályellenesek voltak, vagy a szabályokban lefektetett feltételeknek csak felszínesen feleltek meg, és ezt kihasználva igyekeztek leplezni gazdasági teljesítményük erősen csökkenő trendjét. Az utóbbi eset figyelhető meg a *Lehman Brothers* nemzetközi befektetési banknál is.

2.3.1. Repo 105/108

A Lehman Brothers belső számviteli politikájában *repo 105 és 108* néven elterjedt csalás hátterében egy, a pénzügyi vállalkozások körében rendszeresen alkalmazott rövid távú finanszírozási ügylettípus, a repoügyletek amerikai szabályozásában fellelhető „kiskapu” állt, melyet a pénzügyi társaság a maga javára kihasznált. A szabály egyéni értelmezése alapján a vállalat a 2007. évi utolsó negyedévben és a 2008. évi első és második negyedévben közzétett pénzügyi kimutatásaiban közölt adatokat lényeges mértékben eltérítette a valóságtól és ebből kifolyólag a befektetők és a minősítő cégek megtévesztését eredményezte. (Valukas, 2010, p. 732.)

A 2007-es évtől, a pénzügyi válsággal kapcsolatos fokozódó aggodalmak következtében a pénzügyi vállalkozásokat felügyelő minősítő vállalatok a befektetői védelem érdekében egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a vizsgált társaságok tőkeáttételi mutatóira (leverage multiple, leverage ratio), melynek egyik leegyszerűsített változata a *Teljes eszközállomány/Saját tőke* arány vagy annak inverze, mely mutatók a pénzügyi vállalkozások idegen tőke kitettségének nagyságát jelzik. (Hulster, 2009)

A tőkeáttételi mutatók javítására irányuló külső nyomás hatására találta ki a Lehman Brothers vezetősége a Repo 105/108-at még 2001-ben. Alapvetően a hagyományos repoügyletektől az különböztette meg e tranzakciókat, hogy míg az előbbi egy értékpapír-fedezet mellett kapott 1-2 napon belül visszafizetendő pénzkölcsön volt, addig az utóbbiakat úgy kezelték mintha értékpapír-értékesítések lettek volna. A két fajta felfogás különbözőképpen érintette a pénzügyi kimutatásokat, ugyanis a két tranzakciót számvitelileg eltérő módon kezelték. Egy hagyományos repo esetében az ügylet úgy került elszámolásra a hitelt felvevőnél, hogy a kapott pénzeszközök növekedésével párhuzamosan a kötelezettségek is megnövekedtek, miközben a biztosítékként szolgáló értékpapírok, melyeknek fedezeti értéke az amerikai pénzügyi piacokon általában a kölcsönzött pénzösszeg 102%-a volt, továbbra is a repoba adó mérlegében került kimutatásra. A kölcsön visszafizetésekor a törlesztő egy ellentétes irányú tételt könyvelt le és a felszámított kamatot eredménycsökkentő tételként számolta el. Szemben ezzel az

eljárással, a repo 105/108 esetében, az ügylet értékesítési jellegéből kifolyólag, a kapott pénzeszközökkel szemben csökkentették az értékpapírok állományát, azaz kivezték az adott pénzügyi eszközt a Lehman mérlegéből, és egy külön forward vételi szerződésen keresztül biztosították az értékpapír visszavásárlását. Ebben az esetben tehát nem keletkezett kötelezettség a mérlegben, noha a tranzakció, gazdasági tartalmát tekintve továbbra is egy repo finanszírozási ügyletnek minősült. Ezen ügyletek során a felhasznált értékpapírok értéke, a hagyományos repoval szemben, 105 vagy 108%-a volt a kapott pénzügyi eszköznek attól függően, hogy a fedezet hitelviszonyt megtestesítő értékpapír vagy tőkerészesedés (tőkeinstrumentum) volt-e. A kapott kölcsön és az átadott értékpapír közti különbséget a vállalat azonban nem veszteségből eredő ráfordításként könyvelte le, miképpen azt egy értékesítésnél kellett volna, hanem egy derivatív eszközként aktiválta a mérlegben, mely jelezte, hogy a társaság köteles egy jövőbeni időpontban az értékpapírt visszavásárolnia. (Valukas, 2010, pp. 732–801.)

Mi volt azonban a jelentősége ezeknek a fiktív értékesítéseknek? Először is, az értékpapír kivezetése semleges hatott a mérlegfőösszegre, ugyanis egy eszköz csökkenése (értékpapírok) egy másik eszköz növekedésével (pénzeszközök+derivatíva) párhuzamosan ment végbe, szemben a hagyományos repoval, ahol egyaránt nőttek az eszközök és a kötelezettségek. A mérlegfőösszeg változatlansága és a visszafizetési kötelezettség lekönyvelésének elmulasztása miatt egyrészt nem változott a számított tőkeáttétel a pénzkölcsön felvétele során, továbbá a kapott pénzt egyéb fennálló kötelezettségek teljesítésére fordította a befektetői társaság, mely művelet azonban már csökkentette a mérlegfőösszeget és azon keresztül javította a tőkeáttételi mutatókat. A pénzkölcsön és a kamatok visszafizetéséhez a Lehman Brothers újabb kölcsönöket vett fel, és az eredeti repotartozás teljesítését követően visszakerült az értékpapír a mérlegbe, mintha egy valódi visszavásárlás történt volna. (Valukas, 2010, pp. 750–757.)

Rendes esetben nem lett volna lehetséges egy repoügylet elszámolása értékesítésként, mindazonáltal a 2001 szeptemberében életbe lépő *SFAS 140 (Accounting for Transfers of Financial Assets and Repurchase Financing Transactions)* standard bizonyos pontjainak sajátos értelmezése kapcsán, megnyílt a lehetőség az ilyen jellegű tételek rögzítésére, látszólag megalapozottan. Az *SFAS 140* ugyanis kimondta, hogy ahhoz, hogy egy tranzakció értékpapír-értékesítésnek minősüljön az értékesítőnek meg kell válnia az értékpapírral kapcsolatos befolyásától (surrender control), ez a helyzet pedig az alábbi feltételek teljesülése esetén áll fenn a standard alapján:

- *Az átadott eszközök egyértelműen elkülönítésre kerültek az átadótól és annak hitelezőitől (isolated), és ezt a helyzetet egy esetleges vállalati csőd vagy felszámolás sem változtatja meg.*
- *Az átvevőnek jogában áll az értékpapír zálogosítása (pledge), továbbértékesítése, elcserélése, és ehhez a jogához semmiféle feltétel, korlátozás nem kapcsolódik.*
- *Nem áll fenn olyan szerződéses jogviszony a felek között, mely arra jogosítaná fel vagy kötelezné az átadót, hogy lejárat előtt visszavásárolja az értékpapírt az átvevőtől.* (Valukas, 2010, pp. 755–757.)

Amennyiben egy értékpapírcsere-ügylet megfelel e kritériumoknak, a standard alapján megalapozottan állítható, hogy az átadó megvált az értékpapírra vonatkozó irányítási jogaitól, ebből kifolyólag pedig az átadónak fennáll a lehetősége, hogy az ügyletet egy értékesítésként könyvelje le. A *Pénzügyi Számviteli Standardok Testülete* (Financial Accounting Standards Board; FASB) értelmezése alapján az irányítási jogok megőrzéséhez egyaránt szükséges a szerződésen alapuló visszavásárlási kötelezettség és a visszavásárlási jog. Az SFAS 140 tartalmazott egy számszaki határt is az irányítási jogok megtartásával kapcsolatban. A szabály szerint, amennyiben az átadott értékpapír piaci értéke a kapott pénzeszköz összegének 102%-ánál magasabb, a tranzakció értékpapír-átadója elveszti az értékpapír feletti irányítási jogát, ugyanis a standard értelmezése alapján, ekkor az átadó nem rendelkezik a tranzakcióból eredő megfelelő mennyiségű pénzeszközzel ahhoz, hogy a szerződés időtartama alatt fedezni tudja az átadottakkal teljes mértékben megegyező, vagy tartalmilag azonos értékpapírok megvásárlásának teljes költségét. Amennyiben ez a helyzet áll fenn, korlátozódnak a visszavásárlási jogok, így az értékpapír-átadó elveszti irányítási befolyását az átadott pénzügyi eszköz fölött. Erre alapozva születtek meg az 5 és 8%-os többletbiztosítékok, melyek alapján vélte indokoltnak a Lehman Brothers vezetősége, hogy repoügyleteit értékesítésként könyveljék, mintsem finanszírozási ügyletekként. (Valukas, 2010, p. 755, pp. 777–780.)

Az értékesítési tranzakciók elszámolásához azonban szükség volt egy ügyvédi iroda által adott jogi vélemény-nyilvánításra is, mely alátámasztotta az ügylet értékpapír-értékesítés jellegét. Egy ilyen nyilatkozatot, a tranzakció finanszírozási jellege miatt, azonban az amerikai ügyvédi irodák nem voltak hajlandók kiadni, ezért a befektető vállalat egy londoni irodától (Linklaters) kapta végül meg a szükséges jogi véleményt, ugyanis az angol jog alapján az ügylet megfelelt az értékesítési feltételeknek. Mivel ez csupán egy korlátozott vélemény volt, azaz csak az angol jogrendszer alapján adták meg,

ebből kifolyólag a repo 105/108 tranzakciókat a társaság londoni leányvállalatán (Lehman Brothers International Europe; LBIE) keresztül bonyolították le. (Craig–Spector, 2010)

Egy rövid példán keresztül kívánom most bemutatni, miképpen zajlott le egy repo 105-ös ügylet:

- Mint ahogy azt a 3. számú melléklet is mutatja, tegyük fel, hogy az egyik amerikai székhelyű leányvállalat javítani szeretné tőkeáttételi mutatóját, de saját maga nem könyvelhet le egy repo 105-ös ügyletet az amerikai jogi szabályok következtében. Ebből kifolyólag egy vállalatcsoporton belüli, kamatmentes repoügylet keretében átad az amerikai partner az európai LBIE-nek egy 105\$ értékű értékpapírt, mely pénzügyi eszköz felhasználásával megkötetik a repo 105-ös tranzakció egy európai hitelezővel. Az ügylet kapcsán az európai leányvállalat 100\$ kölcsönt kap a hitelintézettől, és további 5\$-t az anyavállalkozástól (Lehman Brothers Holding Inc. ; LBHI), hogy így együttesen 105\$-t utalhasson vissza az amerikai partnercégnek a belső repoügylet kapcsán kapott értékpapírért cserébe. Ezt követően az amerikai leányvállalat felhasználhatta a kapott pénzeszeget fennálló kötelezettségeinek teljesítésére és egyidejűleg a tőkeáttételi mutatóinak javítására. (Valukas, 2010, pp. 788–790.)

A következő oldalon található táblázaton keresztül láthatjuk, hogy bár a 105\$-os példa esetében az okozott hatás nem jelentős, a Lehman Brothers azonban több milliárd \$ nagyságban tüntetett el eszközöket mérlegéből a negyedéves beszámolók fordulónapját megelőző utolsó napokban, majd a fordulónapokat követően le is zárták az ügyleteket, és az értékpapírok visszakerültek a vállalathoz. A tőkeáttétel számítására számos képlet létezik, és ez a vállalkozásoktól függően változhat. A Lehman Brothers az *1. táblázatban* feltüntetett negyedéves tőkeáttételi mutatóit a nettó tőkeáttétel képlete szerint kalkulálta, arra hivatkozva, hogy véleményük szerint bizonyos kiszűrt tételek révén a mutatók jobban reprezentálják a vállalat idegen tőke kitettségét. Megtalálható mindazonáltal a beszámolóban a teljes eszközállomány és saját tőke hányadosaként számított mutatók is. A táblázat alapján azt láthatjuk, hogy a repo 105 alkalmazásával, a beszámolóban bemutatott mutatók a valódi helyzetet reprezentáló mutatóknál alacsonyabbak, mely azt jelenti, hogy papíron az idegen tőke által finanszírozott eszközök nagysága alacsonyabb. Maga az abszolút különbségek nem feltétlenül éreztetik önmagukban ennek a manipulációnak a jelentőségét, azonban ha abba belegondolunk, hogy például 2008 első

negyedévében a vállalat teljes eszközállománya 786 *milliárd* \$, a saját tőke állománya pedig 25 *milliárd* \$ körül volt, akkor ezek a módosítások igenis jelentősnek minősülnek. A repo 105 ügyletek révén a mérlegből átmenetileg eltüntetett eszközök értékét szintén megtalálni a táblázat első adatoszlopában. (U.S. SEC/Lehman 10-Q, 2008, p. 748.)

1. táblázat: A Repo 105 használatának számszerű hatásai

A Repo 105 számszerű hatásai					
Beszámolási időszak	Repo 105 alkalmazása (milliárd \$)	Tőkeáttétel a beszámolóban (X)	Nettó tőkeáttétel a beszámolóban (X)	Valós nettó tőkeáttétel (X)	Különbség (abszolút)
2007/ 4. negyedév	38,6	30,73	16,1	17,8	1,7
2008/ 1. negyedév	49,1	31,65	15,4	17,3	1,9
2008/ 2. negyedév	50,38	24,34	12,1	13,9	1,8
Megjegyzések					
Tőkeáttétel	Mérlegfőösszeg+Saját Tőke				
Nettó tőkeáttétel	Nettó Eszközök+Materiális Eszközökhöz kapcsolódó Saját Tőke				
Nettó eszközök	Mérlegfőösszeg-Lekötött Eszközök-Immateriális Javak és Goodwill				
Materiális Saját Tőke	Saját Tőke-Immateriális Javak és Goodwill				

Forrás: Valukas (2010) alapján, Lehman Brothers 10-Q., p. 748, 2008. április, július.

Form-10Q Lehman Brothers Holdings Inc., p. 72, 2008. április 9.

A pénzügyi válság elmélyülése végül felszínre hozta a Lehman Brothers valódi vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetét, a piaci bizonytalanság következtében ugyanis már nem tudta többé stabilizálni helyzetét. Az eszkozoldalán lévő értékpapírok tömeges leértékelődése után már nem tudott a vállalat megfelelő biztosítékokat nyújtani további rövid távú finanszírozási forrásokért, és végül bekövetkezett a világ egyik legnagyobb befektetési társaságának az összeomlása. Bár nem a repo 105 alkalmazása okozta a vállalat vesztét, mindazonáltal meghatározó eszköze volt annak, hogy az elkövetők manipulálják a pénzügyi és számviteli információkat. A Lehman Brothers esete kapcsán ismételten szemtanúi lehettünk annak, hogy egy jelentős gazdasági válság egy stabil piaci környezetben működő csalást könnyedén működésképtelen helyzetbe hozhat. Fontos megjegyezni azt is, hogy az előző esetekhez hasonlóan, a Lehman Brothersnél sem a válság kapcsán kezdtek el először alkalmazni csalásnak minősülő technikát, hanem már jóval előtte, 2001-ben. Felmerülhet még az a kérdés, hogy *valóban csalásnak kell tekinteni a repo 105/108-at?* Véleményem szerint, mivel a tranzakciók valódi célja nem értékesítés volt, így gazdasági tartamát tekintve sem minősülhetnek annak. Bár az ügyletek jogi keretei fennálltak, és technikai szempontból megfelelték a szabályoknak, mégis amiatt,

hogy tudatosan manipulálták ez által a beszámolókat és végső soron károsították az érdekelteket, a tranzakciók a csalás kategóriájába sorolandóak.

2.3.2. Dodd–Frank Act

Egészen a Sarbanes–Oxley Act életbe lépéséig a könyvvizsgálói szakmát nagyon kis mértékben szabályozta a kormányzat az USA-ban. Bár voltak korábban próbálkozások és kisebb szabályozási módosítások, a valóban meghatározó állami felügyelet a 2002-es SOX törvény keretében megalapult PCAOB-n keresztül valósult meg. (Clikeman, 2009, pp. 280–289.) A 2008-ban kitört lakás-és pénzügyi válság okán keletkező befektetői, hitelezői és megtakarítói veszteségek, továbbá a pénzügyi vállalkozások által képviselt etikátlan, gondatlan és olykor törvénytelen magatartás, arra ösztönözte az amerikai törvényalkotó szerveket, hogy ismételten újabb szabályokat vezessenek be, hogy megakadályozzák hasonló piaci buborékok kialakulását a jövőben.

Ennek a célnak az érdekében lépett törvényi erőre 2010. július 21-én a *Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act*, mely tulajdonképpen felfogható az amerikai kormányzati felügyelet megerősödésének újabb szintjeként. A törvényalkotók célja ezen új törvénnyel a pénzügyi rendszerbe vetett társadalmi bizalom visszaállítása, egy újabb pénzügyi válság kialakulásának a megakadályozása, továbbá bármilyen eszköz-buborék idő előtti felfedezése és megszüntetése volt. (Sweet, 2010) Azt láthatjuk tehát, hogy az 1929-ben kitört gazdasági világválságot követően, 90 évvel később, számos apróbb és néhány hasonlóan jelentős válságot követően megfogalmazódik törvény szintjén a fiktív piaci felértékelődések elleni harc.

A 2300 oldalas törvény a pénzügyi piacok szinte teljes területét szabályozza és az alábbi főbb kategóriákkal foglalkozik:

- *A pénzügyi piacok ellenőrzése, kockázatkezelés és előrejelzés*
- *A pénzügyi intézmények felügyelete*
- *A tőkepiacok szabályozása*
- *Fogyasztóvédelem*
- *Vállalatirányítás és menedzsment-kifizetések*
- *Befektetők védelme és a csalások megakadályozása* (United States Committee on Banking, Housing, Urban Affairs, 2010)

Bár a törvény főképp pénzügyi szabályozásokat tartalmaz, mint például különböző új működési követelmények és beszámolási kötelezettségek meghatározása, mégis az utóbbi két felsorolt területen hozott szabályok közvetett módon kapcsolhatóak a pénzügyi-számviteli csalásokhoz, még hozzá a következő módon. Először érdemes megvizsgálnia vállalatirányításhoz kapcsolódó szigorításokat, melyek legfontosabb eredményei az alábbiak:

- *A befektetőknek joga van vélemény-nyilvánító szavazásokat tartaniuk (non-binding say on pay vote) a menedzsment-fizetésekkel és egyéb adott bónuszokkal, jogokkal (golden parachutes) kapcsolatban.*
- *A befektetőknek kevésbé költségessé és könnyebbé vált az igazgatótanácsi jelöltek állítása (proxy access).*
- *A vállalatokban működő, a menedzsmentnek történő kifizetéseket megállapító és felügyelő Kompenzációs Bizottság (Compensation Committee) tagjainak függetlennek kell lenniük a vezetőségtől, továbbá alkalmazhatnak munkájuk során tanácsadókat is.*
- *A tőzsdei tagság feltétele, hogy a vállalat belső működési szabályzata tartalmazza azon eljárásokat, melyek a hamis, tehát az aktuális számviteli és beszámolási kötelezettségeknek nem megfelelő módon kimutatott vállalati teljesítmények alapján kapott bónuszok visszavételezésére vonatkoznak.*
- *A SEC kötelezettsége a menedzseri kompenzációkkal kapcsolatos közzétételek vizsgálata, a bennük közölt adatok megalapozottságának ellenőrzése, és a vállalat köteles ellátni a felügyelő szervet a vizsgálathoz szükséges, megkövetelt információkkal. (United States Committee on Banking, Housing, Urban Affairs, 2010)*

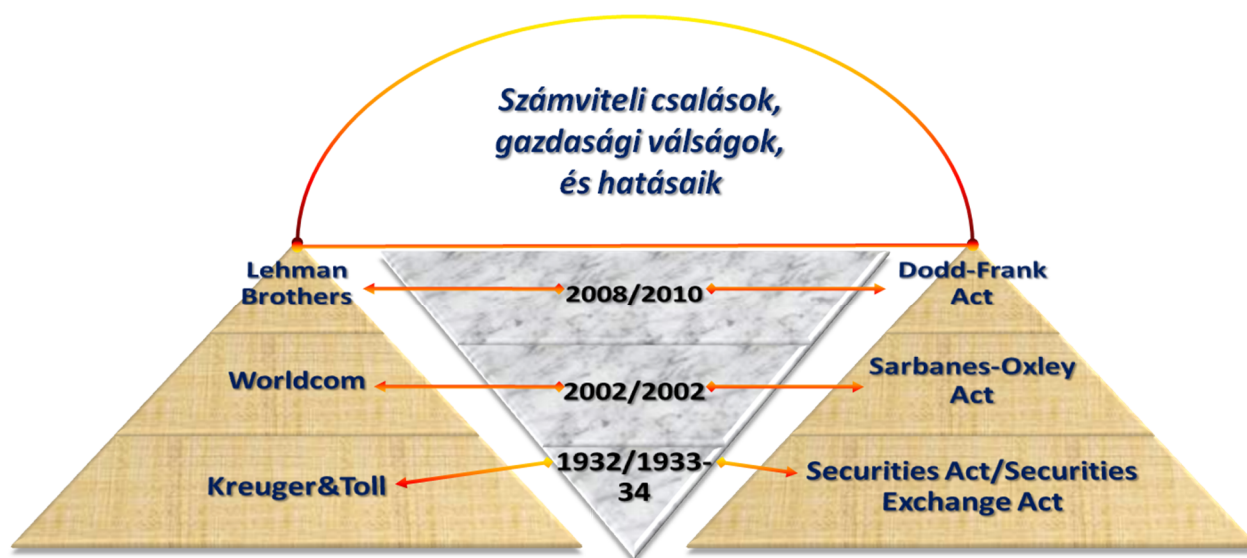
Az előbb említett főbb pontok közös célja az, hogy a tulajdonosi érdekekkel gyakran ellentétesen cselekvő menedzsment működése befolyásolhatóvá, irányíthatóbbá váljon a tulajdonosok által, továbbá hogy a kompenzációval kapcsolatos szabályozások következtében némileg hosszabb távon gondolkozzanak a vezetők, és érdekükben álljon a folyamatos stabil növekedés, szemben a rövid távú teljesítménycélok egyedüli elérésével. A menedzsment átláthatóbb és kevésbé altruista viselkedése csökkentheti a jövőben előforduló csalások számát, ugyanis mint azt a korábban elemzett eseteknél látszott, a csalások egyik fő motivációja a vállalat romló teljesítményének elrejtése, és a befektetői érdekeknek való megfelelés, még ha az csak manipulálás révén valósul is meg.

A törvény komoly hangsúlyt fektet a befektetők jövőbeni védelmére is, melyet az amerikai kormányzat a csalások idő előtti leleplezésével kívánnak elérni. A leleplezés hatékonyságának növelését egyrészt az ellenőrző hatóságoknak adott nagyobb mozgástérrel kívánják elérni a törvényalkotók. Ezen kívül fontos szerepet kap az a program, melynek keretében jutalommal bátorítják azokat, akik megfelelő információkkal rendelkeznek egy potenciális csalással kapcsolatban, és ezeket a tényeket a SEC tudomására is hozzák (whistleblower program). A törvény alapján amennyiben a csalásokért kivetett szankciók nagysága az 1 millió \$-t meghaladja, akkor akár a befizetendő összegnek 10–30%-t is megkaphatja jutalomként az információk átadója. Ami az információt illeti, feltétel az, hogy eredeti legyen, azaz az átadó saját tudása vagy elemzése alapján keletkezett, továbbá a SEC semmilyen más forrásból nem szerzett korábban már tudomást róla. Az információk vonatkozhatnak többek között bennfentes kereskedelemre, a beszámolók manipulálásával kapcsolatos csalásokra és külföldi hivatali korrupciós esetekre, mely utóbbi esetekben akár több 100 millió \$ értékű bírságot is kivethet a SEC. Bár már a jutalmak is kellőképpen vonzóvá tehetik az egyes érdekelteket, hogy leleplezzenek egy kialakulóban lévő csalást, mindazonáltal a Dodd–Frank Act még további biztosítékokat határozott meg, hogy megóvják az információ átadóit az utólagos vállalati „megtorlásoktól”. Az utóbbi megjegyzés főképp a munkavállalók esetében fontos, ugyanakkor az információnak nem feltétlenül csak belső érdekeltektől származhatnak, hanem vevőktől, szállítóktól, külső elemzőktől is akár. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a menedzsmenten kívül bizonyos helyzetekben az alacsonyabb szinteken lévő alkalmazottak is lehetnek a csalások elkövetői. Számíthatunk tehát arra, hogy egyes vállalatok felül fogják vizsgálni a közeljövőben saját belső ellenőrzési rendszerüket, hogy könnyebben kiszűrjék a belső érdekeltek által elkövetett bűntetteket, mivel a törvény jelentősen megnövelte a csalásokhoz kapcsolódó pénzbeli szankciókat és a vádemelés esélyét is.⁴

⁴ Deloitte (2011): CFO insights: Whistleblowing after Dodd-Frank: New risks, new responses. http://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedStates/Local%20Assets/Documents/CFO_Center_FT/us_cfo_whistleblowers_022211.pdf (letöltve: 2011.03.14.)

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban időrendi sorrendben megvizsgáltam 3 amerikai eredetű számviteli csalást, melyek egytől-egyig jelentős kárt okoztak a befektetői társadalomnak, szorosan köthetőek az időszakosan felmerült gazdasági válságokhoz és nagy hatással voltak a leleplezésüket követő időszakban megszületett szabályozási változásokra. Az elemzett esetek és a hozzájuk kapcsolódó piaci és szabályozási események rövid összefoglalóját az alábbi 2. ábrán találhatja meg az olvasó.



1. ábra: A számviteli csalások, gazdasági válságok és a kapcsolódó szabályozási változások

Forrás: Clikeman (2009) p. 3.

Miképpen azt az esetek kapcsán is láthattuk valamennyi bemutatott csalás megjelenésénél meghatározó szerepet kaptak az aktuális piaci válságok, ugyanis az egyes válságokat megelőző piaci környezet motiválta, ösztönözte a csalások szereplőit a törvénytelen módszerek és eljárások alkalmazására. Először is a Kreuger&Toll esetről az aránytalanul gyors és nagymértékű amerikai gazdasági növekedés teremtette meg azokat a körülményeket, amelyek alapján Ivar Kreuger rálépett a gazdasági bűnözés útjára. A Worldcomnál a dotcom buborék növekedése eredményezte azt, hogy a befektetői várakozások túlzottak voltak, mely elvárásoknak csak a csalás révén tudott megfelelni a

vállalat. Végül pedig a Lehman Brothers esetében, a lakáspiaci árak növekedése és a pénzügyi piacok aktivitása ösztönözte a befektetési társaságot az értékpapírosításhoz és hitelezéshez kapcsolódó, túlzottan nagy volumenű tevékenység folytatására. A hitelezési lázban égő vállalat, a megkötött tranzakciók számának bővítése és a minősítési elvárásoknak való megfelelés érdekében nyúlt a manipulatív repo 105/108-hoz. Mindhárom elemzett esetnél végül a válságok kirobbanása tette lehetetlenné a csalások folytatását.

Természetesen a válságok és az azt felvezető időszakok csak egy keretet adtak a csalások kialakulásához, a konkrét megvalósításhoz szükségesek voltak azok a szabályozási hiányosságok, gyengeségek, melyek felfedezése és kiaknázása elengedhetetlen volt a kimutatott teljesítményüket manipulálni kívánó vállalatoknak. Ugyanakkor, mivel hatékony szabályt vagy korlátozást alkotni csak olyan cselekedettel kapcsolatban lehet, mely már egyszer megtörtént, ezért a szabályozó hatóságok mindig egy lépéssel a csalások mögött jártak. Ebből viszont az következett, hogy mindig előkerültek újabb és újabb kiskapuk, melyeket fokozatosan kezelnie kellett ezeknek a hatóságoknak.

Az elemzett botrányokhoz kapcsolódó szabályozási változások egy fajta csoportosítása alapján a következő főbb kategóriákat különböztethetjük meg egymástól: (Clikeman, 2009, pp. 280–289.)

- *A kötelező pénzügyi beszámolók és könyvvizsgálat*

Ivar Kreuger 1932-es öngyilkosságát követő 2 évben, a csalás hosszas kongresszusi elemzése után születtek meg azok a törvények melyek először kötelezővé tették a tőzsdei társaságok számára, a részvénykibocsátást megelőzően, egy részletes pénzügyi beszámoló kiállítását, a későbbiekben pedig az évente elvégzendő könyvvizsgálatot. A közzéteendő információk mennyiségének növekedése vezetett végül a negyedéves jelentések bevezetéséhez, és a 2002-es SOX törvény pedig megkövetelte e negyedéves beszámolók kötelező auditját is.

- *Standardalkotás és a US GAAP*

Az 1934-es tőkepiaci törvény felhatalmazta a SEC-et számviteli standardok írására abból a célból, hogy kialakuljon egy általánosan elfogadott és alkalmazott elvi keretrendszer, amely alapján tranzakciók elszámolása, pénzügyi információk osztályozása és kimutatása azonos módon történhessen az egyes vállalatok között. Ennek a célnak a megvalósítása elengedhetetlen volt az egész amerikai gazdaság fejlődését tekintve, ugyanis a befektetők, akik szolgáltatták a tőkét a különböző piacokra, csak így voltak képesek összehasonlítani a

vállalatok teljesítményét, és ez alapján tudtak megfelelő döntést hozni. A SEC azonban a standardalkotás jogát számviteli szakmai bizottságokra (CAP, APB, FASB) ruházta át, és csak kevés esetben alkotott maga is szabályokat.

- *A csalásokhoz kapcsolódó könyvvizsgálói felelősség*

A különböző csalások visszatérően növelték a feszültséget a befektetői társadalom tagjai között, akik a büntett elkövetői mellett a könyvvizsgálókat vádolták, hogy szakmájuk elvárásainak nem feleltek meg. Az 1930-as évektől kezdve szakmai és kormányzati szervezetek fokozatosan igyekeztek pontosítani az auditorok felelősségét, és olyan ellenőrzési eljárások végrehajtására kötelezték őket, melyek nagy bizonyossággal kiszűrték a potenciális büntetteket. Az egyik meghatározó szabályozás, a *SAS No.99* közvetlenül a SOX törvényt követően született meg, mely kiemelkedően nagy hangsúlyt fektetett a könyvvizsgálók szerepére a csalások felfedésénél, és olyan eljárásokat tett kötelezővé mint a rendszeres „brainstorming” a lehetséges csalásokkal kapcsolatosan, gyanús tranzakciók esetében az érintettek kikérdezése stb.

- *Könyvvizsgáló társaságok*

A 20. század folyamán létrejött *Big Eight-be* tartozó könyvvizsgáló vállalatból a 21. századra csupán az Arthur Andersen szüntette be a működését, a maradék hét, összeolvadásokon keresztül, alakította ki a ma ismert négy társaságot (*Final Four*). Ezen a területen a legnagyobb vitákat a könyvvizsgálói függetlenség, és a nem-audit jellegű egyéb szolgáltatások nyújtása váltotta ki. Míg a függetlenség kezelésére megszületett a partnerrotációs szabály, addig a másik vitát a könyvvizsgálattal nem összeegyeztethető szolgáltatások listája zárta le. Az utóbbi vita valóban jelentős volt, ugyanis 1995-re az akkor ismert *Big Six* bevételeinek több mint 50%-a származott ilyen jellegű szolgáltatásnyújtásból.

- *Kormányzati szabályozás*

A 20. század során viszonylag kismértékű kormányzati szabályozás és irányítás volt tapasztalható az amerikai számvitel területén. A 21. század első évtizedében azonban egy ellentétes folyamat kezdetét tapasztalhattuk meg, először a 2002-ben megalkotott SOX törvényen keresztül, majd a 2010-es Dodd-Frank Act keretein belül erősödött meg fokozatosan a kormányzati felügyelet az amerikai számviteli szakma fölött.

Az előbbi csoportosítás alapján láthatjuk, hogy a válságok idején felszínre került jelentősebb csalások sokféleképpen befolyásolhatják egy ország számviteli rendszerét. Mindazonáltal, kutatómunkám során megfogalmazódott bennem az a kérdés, hogy:

Az időszakos piaci válságok idején leleplezett botrányok vajon előre jelezhetőek és kiküszöbölhetőek-e, vagy minden szabályozás ellenére mindig is lesznek újabb és újabb számviteli csalások?

Véleményem szerint nincs olyan szabályozási rendszer, mely tökéletesen ki tud szűrni minden csalást és szabálytalanságot, ugyanis rohamos változások mennek végbe folyamatosan a gazdaságban, a tranzakciók jellege változik, és a pénzügyi befektetések és finanszírozási eszközök egyre bonyolultabbá válnak. Ebben a változó környezetben a számvitelnek is óhatatlanul változnia kell, de a rendszer bizonyos hiányosságai csak az után válnak nyilvánvalóvá, hogy azokat kihasználták.

A SOX egy határozott válasz volt a 21. század első néhány jelentős botrányára, többek között a Worldcom esetre, ugyanakkor a 2008–2010-es pénzügyi világválság újabb csalásokat és kérdéses manipulációkat leleplezett le. *Bernie Madoff* fiktív pénzügyi befektetései, vagy a korábban elemzett Lehman Brothers 'Repo 105'-ös esete azt jelzik, hogy ismét egy új, kihívásokkal teli korszak következik mind az amerikai, mind a többi nemzetgazdaság számviteli szakmájának számára, amelyet alapvetően a pénzügyi derivatívák fejlődése és az „értékpírosítások folyamata” fog meghatározni. Ezeknek a pénzügyi eszközöknek a komplexitása és sokszínűsége nagyon nehézzé teheti a bűntettek felderítését, megértését és a rájuk való reagálást. Valójában már a Kreuger&Toll botrányánál is felmerültek a derivatívákkal kapcsolatos problémák, ugyanis az Ivar Kreuger által alkalmazott, akkoriban egzotikusnak számító értékpapírok egy idő után azt eredményezték, hogy a befektetők már nem voltak tisztában, azzal, hogy realizált hozamaik milyen forrásból eredtek. Mindazonáltal, nem feltétlenül szükséges, hogy egy derivatív ügylet bonyolult legyen, ugyanis miképp azt a Lehman Brothers esetében is láthattuk, egy rövid lejáratú, biztosítékkal fedezett kölcsön ártértelmezésével is milliárd \$ értékű károkat lehet okozni.

Mindeddig csak a gazdasági válságokról és a szabályozási környezet hiányosságairól beszéltem, mint a nagy számviteli csalásokhoz kapcsolódó fontos tényezők. Nem szabad azonban megfeledkezni egy harmadik tényezőről, amellyel a számviteli szakmának nemcsak a múltban, de a jelenben, sőt a jövőben is szembe kell néznie. Ez a tényező pedig nem más, mint maga az *ember*.

A csalások elkövetői mind emberek, egyéni érdekekkel, ambíciókkal és tudással, és a csalások kialakulása mögött álló érdekek (pl. gazdagság, elismertség, hibák felvállalásától való félelem, birodalomépítési vágy stb.) ellen nehéz fellépni. Ugyanúgy az ellenőrzők (könyvvizsgálók) is emberek, és emiatt nehéz felmérni azt is, hogy melyek azok a motivációk vagy okok, melyek hozzájárulnak egy csalás titokban tartásához, a hibázáshoz, vagy bűnügyi részvételhez. Ebből kifolyólag, véleményem szerint a jövőben a könyvvizsgálóknak nagyobb hangsúlyt kell fektetniük arra, hogy tisztában legyen ügyfeleik bizonyos emberi jellemzőivel annak érdekében, hogy megfelelőképpen mérhessék fel a pénzügyi, számviteli büntettek kialakulásának a lehetőségét. Ezen kívül a szabályalkotó hatóságoknak is akképp kell gondolkozniuk, hogy a meghozott szabálmódosítások megszüntessenek vagy átalakítsanak bizonyos motivációkat, melyek az embereket a csalások elkövetésére ösztönözik.

Végső összegzésként, mint ahogy azt a dolgozatomban meg is mutattam, a nagyobb gazdasági válságok felszínre hozhatnak jelentős gazdasági csalásokat, melyek komoly károkat okozhatnak akár nemzetközi szinten is. A csalások kialakulását azonban gyakran maga a válságok kialakulásának a folyamatához köthetjük, azaz a csalások és válságok között szoros összefüggés van. A jövőre nézve várhatóak további negatív piaci hatások az egyre intenzívebbé váló globalizációs folyamatok következtében, mely azt is jelenti, hogy számítani kell további csalások megjelenésére is. Ezek minél előbbi leleplezése azonban nagyon fontos, hogy minimalizálni tudjuk az általuk okozott gazdasági és társadalmi károkat. Ezért véleményem szerint elengedhetetlen a múlt eseményeinek ismerete, hogy a levont következtésekre támaszkodva sikeresebb felderítő munkát végezhesse a jövőben a különböző hatóságok.

Irodalomjegyzék

Szakirodalom

- Balaciu, D. (2008): *Is creative accounting a form of manipulation?*, Journal Archive 2008, Vol. III., pp. 935-940.
<http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2008/v3-finances-banks-accountancy/172.pdf> (letöltve: 2011.02.26.)
- Clikeman, P. M. (2009): *Called to Account.*, Routledge, New York, 300 p.
- Craig, S.–Spector, M. (2010): Repos Played a Key Role in Lehman's Demise, *The Wall Street Journal*, New York, 2010 március 13.
<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703447104575118150651790066.html> (letöltve: 2011.03.11.)
- Deloitte (2011): *CFO insights: Whistleblowing after Dodd-Frank: New risks, new responses.*
http://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedStates/Local%20Assets/Documents/CFO_Center_FT/us_cfo_whistleblowers_022211.pdf (letöltve: 2011.03.14.)
- Flesher, D. L.–Flesher, T. K. (1986): Ivar Kreuger's Contribution to U.S. Financial reporting, *The Accounting Review*, Vol. 61, No. 3.
<http://www.jstor.org/stable/247150> (letöltve: 2011.03.04.)
- Gross, G. (2004): *Bankruptcy examiner: WorldCom avoided state taxes*, 2004 január 26.
<http://www.infoworld.com/t/communication-and-collaboration/bankruptcy-examiner-worldcom-avoided-state-taxes-913?page=0,0> (letöltve: 2011.03.05.)
- Hulster, K. D. (2009): *The Leverage Ratio*, The World Bank Group, Financial and Private Sector Development Vice Presidency
<http://www.worldbank.org/financialcrisis/pdf/levrage-ratio-web.pdf> (letöltve: 2011.03.11.)
- Lukács J. (2007): *Kreatív számvitel, véletlen hiba, szándékos csalás.* Társadalom és Gazdaság, 29. évf. 10. sz., pp. 1-5.
- Lyke, B.–Jickling, M. (2002): *Worldcom: The accounting Scandal*, CRS Report for Congress
<http://fpc.state.gov/documents/organization/13384.pdf> (letöltve: 2011.03.5.)
- Munich Business School: *Comparison of the two financial crisis - 1929 and 2008/2009*
http://www.munich-business-school.de/intercultural/index.php?title=Comparison_of_the_two_financial_crisis_-_1929_and_2008/2009&redirect=no (letöltve: 2011.03.25.)
- Partnoy, F. (2009): *The Match King*, PublicAffairs, New York.
- Schilit, H. M. (2002): *Financial Shenanigans.*, McGraw-Hill, s.l., 296 p.
- Stöllinger, R.–Polhammer, P. (2003): *Auditorüzlet - Andersen után.* 2003. március 1.
<http://www.bankestozsde.hu/online/cikk.html?aid=1000148> (letöltve: 2011.02.25.)
- Sweet, W. (2010): *Dodd-Frank Act Becomes Law*, The Harvard Law School Forum on Corporate Governance and Financial Regulation, 2010. július 21.
<http://blogs.law.harvard.edu/corpgov/2010/07/21/dodd-frank-act-becomes-law> (letöltve: 2011.03.14.)
- Thornburgh, D. (2004): *A Crisis in Corporate Governance?-The Worldcom Experience.*
http://www.klgates.com/files/Publication/5ca1eda3-acd7-47e1-9431-6f0511d1e7e4/Presentation/PublicationAttachment/ee2da30a-9843-4264-b182-f06d9d381051/Corp_Gov.pdf (letöltve: 2011.02.27.)

Valukas, A.R. (2010): *Lehman Brothers Holdings Inc. Chapter 11 Proceedings Examiners Report*. Vol. 3/9, Section III.A.4: Repo 105
<http://lehmanreport.jenner.com/VOLUME%203.pdf> (letöltve: 2011.03.11.)

Internetes források

Financial Times Lexicon: *Tech bubble*.

<http://lexicon.ft.com/term.asp?t=tech-bubble> (letöltve: 2011.03.05.)

U.S. Securities and Exchange Commission (2008): *Form-10Q Lehman Brothers Holdings Inc.*, p. 72, 2008. április 9.

<http://investing.businessweek.com/research/stocks/financials/secfilings.asp?ticker=LEHMQ:US> (letöltve: 2011.03.25.)

U.S. Securities and Exchange Commission: *Litigation release No. 17753, WorldCom's False Statements in Filings With Commission Third Quarter 2000 Through First Quarter 2001*, 2002. szeptember 26.

<http://www.sec.gov/litigation/complaints/comp17753.htm> (letöltve: 2011.03.05.)

U.S. Securities and Exchange Commission: *Ponzy Schemes*, FAQ.

<http://www.sec.gov/answers/ponzi.htm> (letöltve: 2011.03.04)

United States Committee on Banking, Housing, Urban Affairs (2010): *Dodd-Frank Wall Street Reform: Conference Report Summary*

http://banking.senate.gov/public/_files/070110_Dodd_Frank_Wall_Street_Reform_comprehensive_summary_Final.pdf (letöltve: 2011.03.14.)

MELLÉKLETEK

1. Melléklet: A számviteli technikák számszerűsíthető hatásai a Worldcom működési költségeire

Megjegyzések:

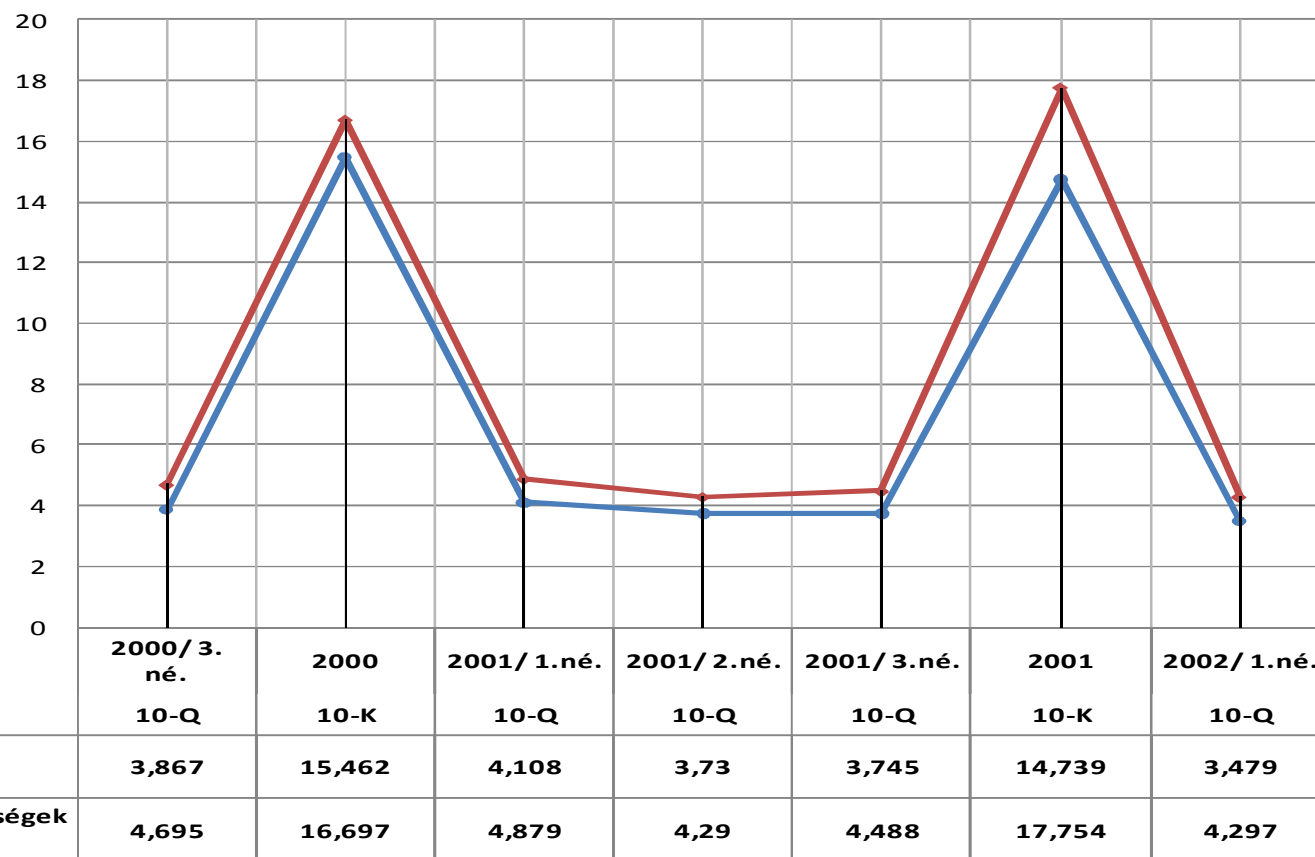
Működési költségek aktiválásra kerültek a mérlegben, és ekképp az éves amortizáción keresztül terhelték az eredményt.

10-Q: A SEC-nek negyedévente kötelező módon benyújtandó pénzügyi beszámoló.

10-K: A SEC-nek kötelező módon benyújtandó éves pénzügyi beszámoló.

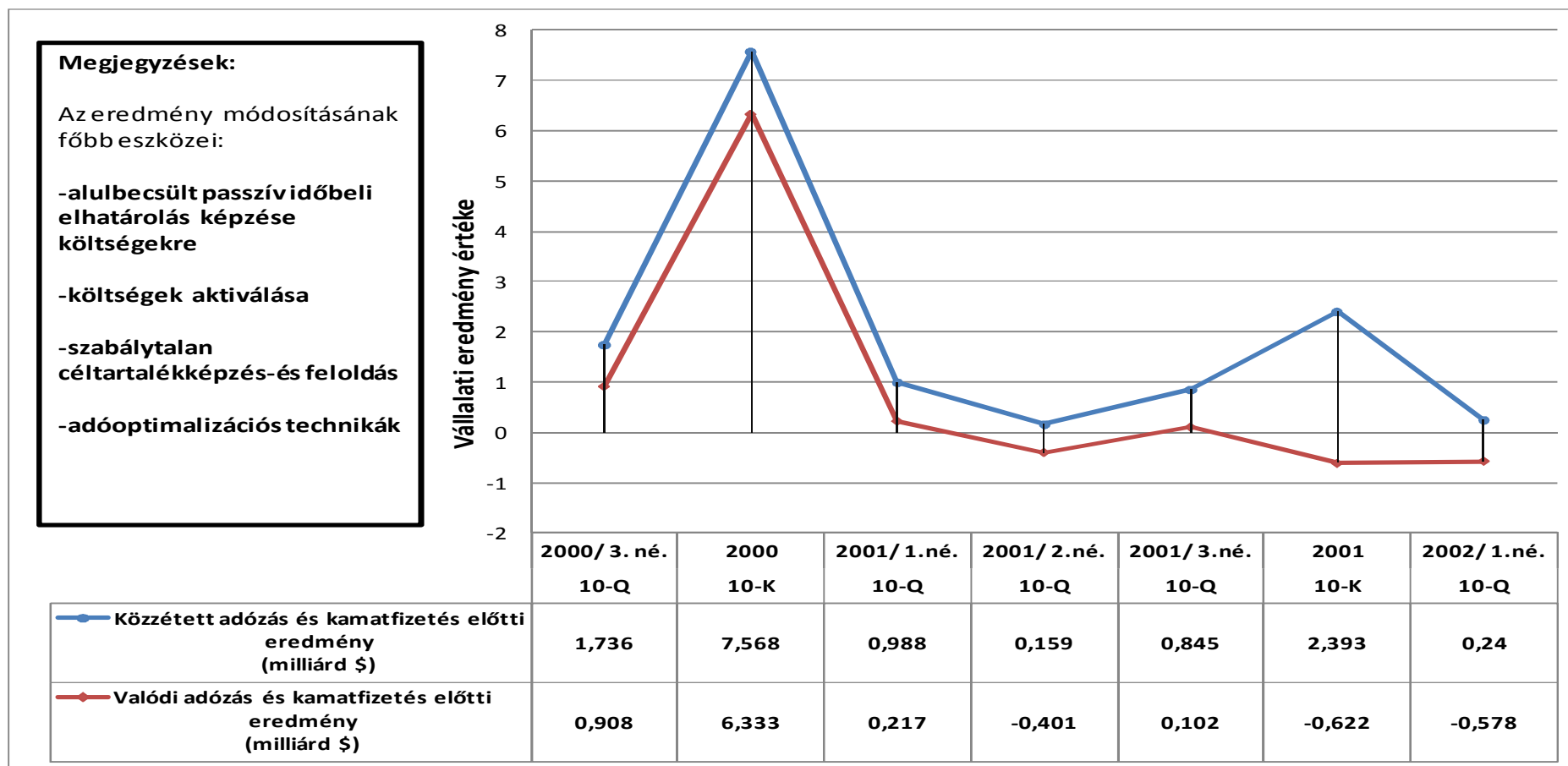
né.: negyedév

Működési költségek értéke



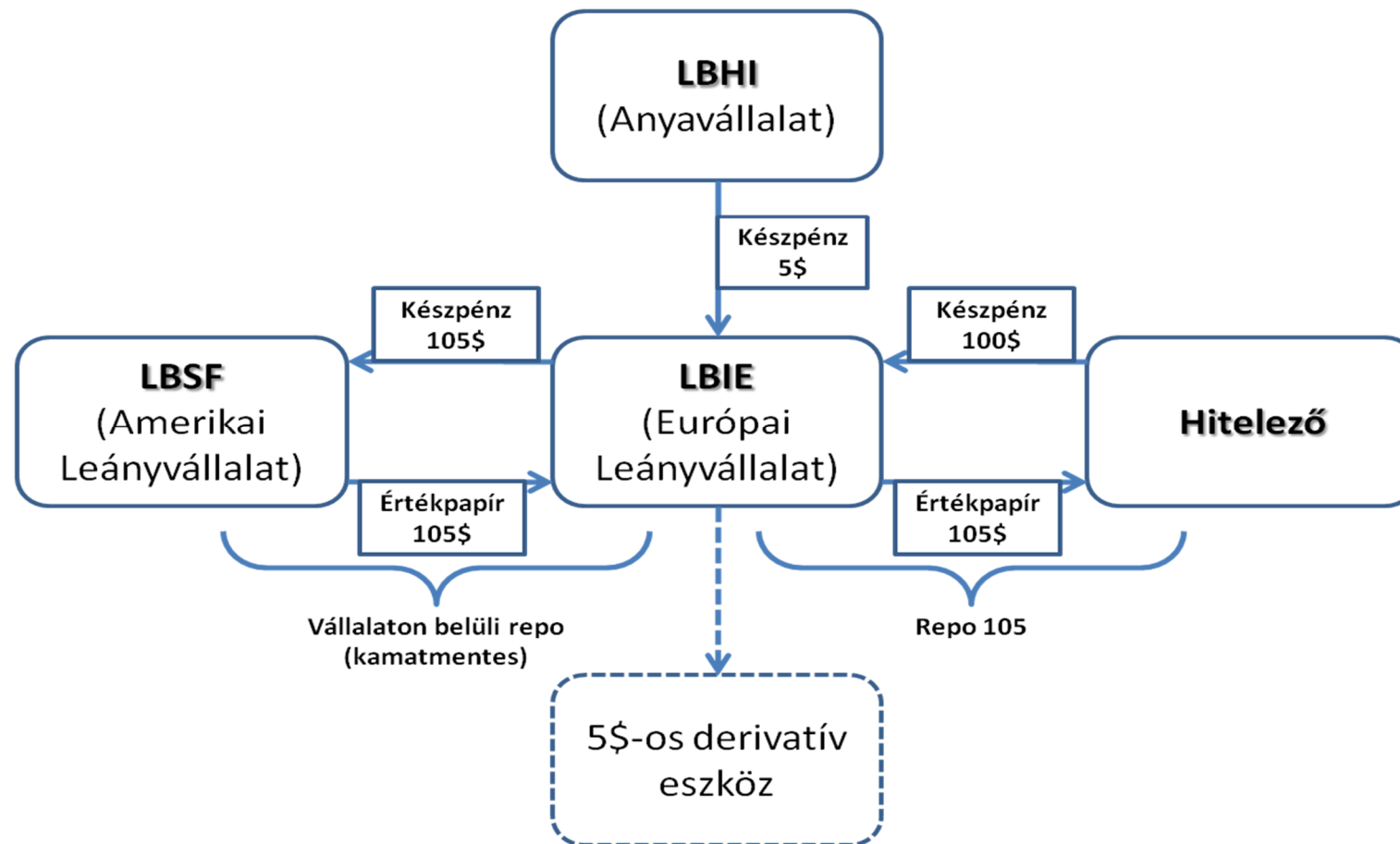
Forrás: U.S. Securities and Exchange Commission: Litigation release No. 17753, 2002. szeptember 26.

2. Melléklet: A számviteli technikák számszerűsíthető hatásai a Worldcom eredményére



Forrás: U.S. Securities and Exchange Commission: Litigation release No. 17753, 2002. szeptember 26.

3. Melléklet: Egy Repo 105 tranzakció lebonyolítása a Lehman Brothers-nél



Forrás: Valukas, A.R. (2010) p. 790.